МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики, маркетингу та бізнес аналітики

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

на тему: Економічні засади формування територіальних громад як складових регіонального розвитку

Здобувача вищої освіти другого (магістерського) рівня II курсу, групи ЕМРМз-23-1 спеціальності 051 «Економіка» освітньо-професійної програми «Економіка міста та регіону» _____ Ковальової К.О.

Науковий керівник _____ Максименко І.А.
к.філос.н., професор

Керівник освітньо-професійної програми _____ Скорик М.О.
к.е.н., доцент

Допущено до захисту рішенням кафедри економічної політики, маркетингу та бізнес аналітики протокол від «04» 01 2025 № 1

Завідувач кафедри _____ Паянок Т.М.
к.е.н., доцент

Ірпінь 2025

Реєстрація № 29 22.01.25р. О. Ч.
(дата) (підпис відповідальної ос

Результати перевірки до захисту 15.01.25
(до захисту, на доопрацювання) (дата) (підпис відпові

Результат захисту 45 10.02.25р.
(оцінка) (дата) (підпис)

Голова комісії: (підпис) Ї. В. Охрімєнко
(ініціали)

Члени комісії: (підпис) М. О. Скорик
(ініціали)

(підпис) М. А. Корж
(ініціали)

(підпис) Т. Б. Юр'єва
(ініціали)

Секретар екз. комісії (підпис) М. М. Телішук

Бланк оцінювання кваліфікаційної роботи

Об'єкти контролю	Діапазон оцінки в балах	Фактична кількість балів	Примітки	Дата, ПІБ
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КЕРІВНИКОМ ТА РЕЦЕНЗЕНТОМ				
1. Зміст кваліфікаційної роботи (якість теоретичного матеріалу, його зв'язок з практичним, вміння представляти матеріал в логічній послідовності, наявність висновків та пропозицій)	від 0 до 30	25		
2.Дотримання вимог щодо оформлення	від 0 до 10	10		
3.Вчасне виконання роботи на всіх етапах у встановлені кафедрою терміни	від до 5	5		
4.Рецензент	від 0 до 5	5		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	45		
ОЦІНЮВАННЯ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ КОМІСІЄЮ ПО ЗАХИСТУ				
1. Доповідь	від 0 до 10	10		
2. Роздатковий матеріал	від 0 до 5	5		
3. Знання теоретичного та практичного матеріалу, вміння відповідати на запитання	від 0 до 25	25		
4. Апробація	від 0 до 10	5		
РАЗОМ БАЛІВ	від 0 до 50	45		
ЗАГАЛЬНА КІЛЬКІСТЬ БАЛІВ	від 0 до 100	90		

ПЕРЕВЕДЕННЯ ОЦІНКИ ЗА 100-БАЛЬНОЮ ШКАЛОЮ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ШКАЛИ ТА ШКАЛИ

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЕКТС	Оцінка за національною шкалою	Дата	П.І.П.: голови, членів комісії, секретаря, (підпис)
90	5	A	10.02.25.	Окрілешко У.В. Сторчак Н.Ф. Юрєва Н.Б. Гелецуй Н.М.

Правила переведення оцінок до національної шкали та шкали ЕКТС

Оцінка за 100-бальною шкалою	Оцінка за шкалою ЄКТС	Оцінка за національною шкалою
90-100	A	5 (відмінно)
80-89	B	4 (добре)
70-79	C	
60-69	Д	3 (задовільно)
50-59	E	
35-49	ЄХ	2 (незадовільно)

МІНІСТЕРСТВО ФІНАНСІВ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ПОДАТКОВИЙ УНІВЕРСИТЕТ

факультет податкової справи, обліку та аудиту
Кафедра економічної політики та сталого розвитку
Спеціальність 051 «Економіка»
Освітньо-професійна програма «Економіка міста та регіону»

Затверджую
Завідувач кафедри економічної політики
та сталого розвитку
23.10.2023 М.О. Скорик

Завдання на кваліфікаційну роботу
здобувачу вищої освіти

Ковальової Катерини Олександрівни

1. Тема кваліфікаційної роботи Економічні засади формування територіальних громад як складових регіонального розвитку
Затверджена наказом ректора від 21.12.2023р. № 1717
2. Строк здачі закінченої роботи 20.01.2025
3. Цільова установка обґрунтувати теоретичні засади формування територіальних громад, провести аналіз їх економічної діяльності та визначити стратегічні напрямки покращення їх функціонування в контексті економічного розвитку регіону.

Мета роботи. обґрунтування теоретичних засад формування територіальних громад, аналіз їх економічної діяльності та визначення стратегічних напрямів покращення їх функціонування в контексті економічного розвитку регіону.

Об'єктом дослідження є процес економічного забезпечення територіальних громад з метою стимулювання регіонального розвитку.

Предметом дослідження виступають теоретико-методичні до забезпечення економічної спроможності територіальних громад в умовах децентралізації в Україні.

4. Вихідні дані до роботи результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, законодавчі акти, інтернет ресурси.

Перелік графічного матеріалу 3 таблиці, чотири рисунки

5. Зміст кваліфікаційної роботи: теоретичні основи створення територіальних громад як елементів регіонального розвитку; сучасні методи визначення ресурсного потенціалу територіального розвитку; механізми сприяння економічному розвитку територіальних громад у контексті регіонального розвитку; оцінка фінансового забезпечення територіальних громад у процесі регіонального розвитку; аналіз бюджетного потенціалу територіальних громад у контексті регіонального розвитку; економічні втрати регіонів України внаслідок військового протистояння

6. Календарний план виконання роботи

№ п/п	Назва етапів кваліфікаційної роботи	Строк виконання етапі роботи	
		За планом	Фактичн
1.	Вибір теми, вивчення літературних джерел і складання плану роботи	До 23.10.2023	23.10.23
2.	Підготовка першого розділу роботи та подання керівнику	До 15.04.2024	15.04.24
3.	Підготовка другого розділу роботи та подання керівнику	До 28.06.2024	28.06.24
4.	Підготовка третього розділу роботи та подання керівнику	До 10.01.2025	8.01.25
5.	Доопрацювання роботи з урахуванням зауважень керівника	До 17.01.2025	17.01.25
6.	Перевірка на плагіат та отримання відгуку керівника роботи	До 20.01.2025	20.01.25
7.	Попередній захист	22.01.2025	22.01.25
8.	Допуск роботи зав. кафедрою до захисту	24.01.2025	24.01.25
9.	Захист роботи	10.02.2025	10.02.25

7. Дата видачі завдання «23» жовтня 2024р.

8. Керівник каліфікаційної роботи _____ Макаленко Т.А.
(підпис) (прізвище, ініціали)

9. Керівник освітньо-професійної програми _____ Скорик М.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

10. Завдання до виконання отримав здобувач вищої освіти

_____ Ковальова К.О.
(підпис) (прізвище, ініціали)

АНОТАЦІЯ

Економічні засади формування територіальних громад як складових регіонального розвитку

Метою роботи дослідження є обґрунтування теоретичних засад формування територіальних громад, аналіз їх економічної діяльності та визначення стратегічних напрямів покращення їх функціонування в контексті економічного розвитку регіону.

Завдання полягають у: розкриті теоретичні основи створення територіальних громад як елементів регіонального розвитку; обґрунтуванні сучасні методи визначення ресурсного потенціалу територіального розвитку; характеристиці механізмів сприяння економічному розвитку територіальних громад у контексті регіонального розвитку; проведенні оцінки фінансового забезпечення територіальних громад у процесі регіонального розвитку; аналізі бюджетного потенціалу територіальних громад у контексті регіонального розвитку; виявленні економічних втрат регіонів України внаслідок військового протистояння; визначенні стратегічних напрямків покращення функціонування територіальних громад в контексті економічного розвитку регіону.

Об'єктом дослідження є процес економічного забезпечення територіальних громад з метою стимулювання регіонального розвитку.

Предметом дослідження виступають теоретико-методичні до забезпечення економічної спроможності територіальних громад в умовах децентралізації в Україні.

За результатами дослідження сформульовані висновки та пропозиції щодо розвитку й поглибленні теоретичних та методичних аспектів розвитку Економічних засад формування територіальних громад як складових регіонального розвитку

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, загальним обсягом 50 сторінок основного тексту, а також 3 таблиці, чотири рисунки, список використаних джерел з 41 найменування, шість додатків.

Ключові слова: територіальна громада, регіональний розвиток, економічні втрати, бюджетний потенціал, економічний розвиток

Рік виконання кваліфікаційної роботи 2023/2025 н.р.

Рік захисту роботи 2025 р.

ANNOTATION

Economic principles of formation of territorial communities as components of regional development

The purpose of the research is to substantiate the theoretical foundations of the formation of territorial communities, analyze their economic activity and determine strategic directions for improving their functioning in the context of the economic development of the region.

The tasks are: to reveal the theoretical foundations of the creation of territorial communities as elements of regional development; to substantiate modern methods for determining the resource potential of territorial development; to characterize the mechanisms for promoting the economic development of territorial communities in the context of regional development; to assess the financial support of territorial communities in the process of regional development; to analyze the budgetary potential of territorial communities in the context of regional development; to identify economic losses of the regions of Ukraine as a result of military confrontation; to determine strategic directions for improving the functioning of territorial communities in the context of economic development of the region.

he object of the study is the process of economic support of territorial communities in order to stimulate regional development.

The subject of the study is theoretical and methodological issues for ensuring the economic capacity of territorial communities in the context of decentralization in Ukraine.

Based on the results of the study, conclusions and proposals are formulated regarding the development and deepening of the theoretical and methodological aspects of the development of the Economic Principles of the Formation of Territorial Communities as Components of Regional Development

Structure of the Qualification Work. The work consists of an introduction, three sections, conclusions, a total of 50 pages of the main text, as well as 3 tables, four figures, a list of sources used with 41 names, six appendices.

Keywords: territorial community, regional development, economic losses, budget potential, economic development

Year of completion of the qualification work 2023/2025 academic year

Year of defense of the work 2025

Факультет податкової справи, обліку та аудиту

Кафедра економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики

Довідка про перевірку дипломної роботи на академічний плагіат

№ п/п		
1.	П.І.П. автора роботи	Ковальова Катерина Олександрівна
2.	Група	ЕМРМЗ-23-1
3.	П.І.П. наукового керівника	Максименко І. А.
4.	Тип роботи, що перевіряється (курсова, дипломна робота (проект))	Дипломна робота
5.	Назва роботи, що перевіряється	Економічні заходи формування територіальних громад як складових регіонального розвитку
6.	Рік написання роботи	2024 рік
7.	За результатом перевірки оригінальний текст в роботі складає (%)	79,85 %
8.	Іншим процентам відповідають (пояснення щодо відсотку тексту, який не є оригінальним)	% цитувань –2,38% % схожості – 20,15%

Відповідальна особа Пілевич Д.С.
(П.І.Б.)

Відгук
керівника випускної кваліфікаційної роботи

Кваліфікаційна робота, Ковальової Катерини Олександрівни
здобувача вищої освіти на тему:
"Економічні засади формування територіальних громад як складових регіонального розвитку"

Реформа адміністративно-територіального устрою та децентралізація створюють умови для впровадження нової моделі територіального розвитку, що базується на принципі взаємодії «знизу–догори». Органи місцевого самоврядування, зокрема сільські, селищні та міські ради разом із виконавчими органами, здатні ефективно оцінювати внутрішній ресурсний потенціал громади та визначати пріоритети її розвитку в таких сферах, як економіка, соціальна політика, екологія, інфраструктура тощо.

Об'єктом дослідження кваліфікаційної роботи є процес економічного забезпечення територіальних громад з метою стимулювання регіонального розвитку. Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціалізованих методів. У ході проведення дослідження були застосовані різноманітні наукові підходи й методи, серед яких: монографічний, діалектичний, системний, методи економічного аналізу, порівняння, узагальнення, економіко-статистичний та структурно-функціональний.

Інформаційною базою стали є результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, законодавчі акти, інтернет ресурси тощо.

Як зазначає автор кваліфікаційної роботи, реалізація політики стимулювання місцевого економічного розвитку вимагає ретельного стратегічного планування та відображення в відповідних програмних документах, серед яких ключовими є стратегія та програма соціально-економічного розвитку, а також інвестиційні паспорти.

Незважаючи на специфіку окремих громад, політика місцевого економічного розвитку, на думку автора кваліфікаційної робти, повинна

включати ефективні заходи у таких сферах: «розвиток транспортно-логістичних центрів і локально інтегрованих систем; створення нових виробництв і техніко-технологічне оновлення наявних, особливо в реальному секторі економіки, з акцентом на глибоку переробку продукції та підвищення доданої вартості; використання економічного та ресурсного потенціалу громади; підтримка підприємницької ініціативи серед населення, особливо в сільській місцевості; посилення міжмуніципальної взаємодії громад; впровадження смарт-технологій і вдосконалення дорожньо-транспортної інфраструктури». Ці заходи забезпечать комплексний підхід до досягнення цілей місцевого економічного розвитку.

В цілому, кваліфікаційна робота, відповідає вимогам "Методичних рекомендацій для написання випускної кваліфікаційної роботи" та може бути допущена до захисту з високою позитивною оцінкою.

Керівник випускної кваліфікаційної роботи Максименко Іван Андрійович к.філос..н., доц.

Висновок кафедри про випускну кваліфікаційну (дипломну) роботу

Випускна кваліфікаційна робота здобувача вищої освіти Ковальової Катерини Олександрівни після попереднього захисту розглянута на засіданні кафедри, протокол від «07» 01 2025 р. № 1 допущена до захисту на екзаменаційній комісії.

Завідувач кафедри економічної політики, маркетингу та бізнес-аналітики Т.М. Паєнок

Рецензія
на випускну кваліфікаційну (магістерську) роботу
здобувача вищої освіти Державного податкового університету
Ковальової Катерини Олександрівни

«Економічні засади функціонування територіальних громад як основних
регіональних ресурсів»

Актуальність теми. Після економічного розвитку територіальних громад, які є базовими одиницями адміністративно-територіального устрою, особливої уваги у світовому просторі потребує дослідження. Це зумовлено актуальною в умовах децентралізації та загалом євроінтеграції, що створює сприятливі засади, які визначають напрями без належного розуміння економічної природи.

Мета кваліфікаційної роботи. Мета економічного розвитку територіальних громад, зокрема з метою оцінки відповідно ефективності регіонального розвитку та економічних забезпечення є важливо для реалізації соціально-економічного зростання територіальних громад, виділення якої мета вивчення та забезпечення досягнення проблем якості.

Методи кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад функціонування територіальних громад, аналіз їх економічної діяльності та визначення стратегічних напрямів підвищення їх фінансового потенціалу, а також економічного розвитку регіону.

Для досягнення поставленої мети автором розв'язано такі завдання. Зокрема: розкрито теоретичні основи створення територіальних громад як елементів регіонального розвитку; обґрунтовано сучасні методи визначення

ресурсного потенціалу територіального розвитку; проведено оцінку фінансового забезпечення територіальних громад у процесі регіонального розвитку; виявлено економічні втрати регіонів України внаслідок військового протистояння тощо.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних засад формування територіальних громад, аналізі їх економічної діяльності та визначенні стратегічних напрямів покращення їх функціонування в контексті економічного розвитку регіону.

Практичне значення: результати роботи можуть бути частково застосовані керівництвом міст задля впровадження стратегічних напрямків покращення функціонування територіальних громад в контексті економічного розвитку регіону.

*Структура кваліфікаційної роботи: в*ступ, три розділи, висновки, загальний обсяг 50 сторінок основного тексту, а також 3 таблиці, чотири рисунки, список використаних джерел містить 41 найменування, шість додатків.

В цілому, кваліфікаційна робота, відповідає вимогам "Методичних рекомендацій для написання випускної кваліфікаційної роботи" та може бути допущена до захисту з високою позитивною оцінкою.

Рецензент к.е.н., доцент, викладач Сторожинецького фахового коледжу Університету "Україна"

(науковий ступінь, вчене звання, посада, місце роботи)

Ковалевич Д.А.

(підпис, М.П.) (ініціали, ПІБ)

«17» січня 2025 р.

ЗМІСТ

ВСТУП……7

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У РОЗВИТКУ РЕГІОНУ……10

1.1. Теоретичні основи створення територіальних громад як елементів регіонального розвитку……..……...10

1.2. Сучасні методи визначення ресурсного потенціалу територіального розвитку……..17

1.3. Механізми сприяння економічному розвитку територіальних громад у контексті регіонального розвитку……..21

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ……..26

2.1. Оцінка фінансового забезпечення територіальних громад у процесі регіонального розвитку……26

2.2. Аналіз бюджетного потенціалу територіальних громад у контексті регіонального розвитку…….……30

2.3. Економічні втрати регіонів України внаслідок військового протистояння…….35

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ЕЛЕМЕНТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ…….41

ВИСНОВКИ…….……47

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……51

ДОДАТКИ……56

ВСТУП

Європейські практики та сучасні моделі управління адміністративно-територіальними одиницями стали основою для реформування територіальної організації влади в Україні. Реформа децентралізації, яка триває з 2014 року, вважається найбільш масштабною та успішною, адже вона базується на найкращих стандартах суспільних відносин і положеннях Європейської хартії місцевого самоврядування.

Рівень економічного розвитку територіальних громад, які є базовими одиницями адміністративно-територіального устрою, відіграє ключову роль у загальному розвитку регіонів України. Це особливо актуально в умовах господарювання на засадах децентралізації, що створює національні виклики, які неможливо подолати без належного ресурсного забезпечення територій. Особливу увагу слід приділити формуванню економічного потенціалу громад у контексті регіонального розвитку.

Для сучасної України забезпечення фінансової спроможності територіальних громад та створення сприятливих умов для їхнього економічного зростання набувають критичної важливості. Нові виклики, які постають перед громадами, зокрема у сфері фінансово-ресурсного забезпечення, вимагають впровадження ефективних систем управління та економічного планування. Подолання інерційного накопичення фінансових ресурсів у місцевих бюджетах неможливе без вдосконалення методів управління та економічного підґрунтя.

Стабільний розвиток територіальних громад потребує застосування нових підходів до управління, що сприятимуть підвищенню їх ефективності як складової регіонального розвитку. Економічна забезпеченість є важливою умовою для реалізації соціально-економічного зростання громад, покращення якості життя населення та забезпечення доступності публічних послуг.

Теоретичні засади та практичні аспекти розвитку регіонів і територіальних громад, аналіз їх формування, методологічні підходи до вивчення економічної

діяльності, а також особливості ресурсного забезпечення досліджено в роботах як вітчизняних, так і зарубіжних науковців, серед яких: Бабаєва В., Батанов О., Безверхнюк Т.М., Бобровської О.Ю., Кампо В., Корнієнко М., Куц Ю., Сінченко В., Мамонова В., Латиніна М., Новікової М., Патицької Х. та ін.

Метою кваліфікаційної роботи є обґрунтування теоретичних засад формування територіальних громад, аналіз їх економічної діяльності та визначення стратегічних напрямів покращення їх функціонування в контексті економічного розвитку регіону.

Для досягнення мети визначено такі завдання:

- розкрити теоретичні основи створення територіальних громад як елементів регіонального розвитку;
- обґрунтувати сучасні методи визначення ресурсного потенціалу територіального розвитку;
- охарактеризувати механізми сприяння економічному розвитку територіальних громад у контексті регіонального розвитку;
- провести оцінку фінансового забезпечення територіальних громад у процесі регіонального розвитку;
- проаналізувати бюджетний потенціал територіальних громад у контексті регіонального розвитку;
- виявити економічні втрати регіонів України внаслідок військового протистояння;
- визначити стратегічні напрямки покращення функціонування територіальних громад в контексті економічного розвитку регіону.

Об’єктом дослідження є процес економічного забезпечення територіальних громад з метою стимулювання регіонального розвитку.

Предметом дослідження виступають теоретико-методичні до забезпечення економічної спроможності територіальних громад в умовах децентралізації в Україні.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціалізованих методів. У ході проведення дослідження

були застосовані різноманітні наукові підходи й методи, серед яких: монографічний, діалектичний, системний, методи економічного аналізу, порівняння, узагальнення, економіко-статистичний та структурно-функціональний.

Інформаційною базою дослідження є результати наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних вчених, дані офіційної статистики, законодавчі акти, інтернет ресурси.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у поглибленні теоретичних засад формування територіальних громад, аналізі їх економічної діяльності та визначенні стратегічних напрямів покращення їх функціонування в контексті економічного розвитку регіону.

Практичне значення: результати роботи можуть бути частково застосовані керівництвом міст задля впровадження стратегічних напрямків покращення функціонування територіальних громад в контексті економічного розвитку регіону.

Структура кваліфікаційної роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, висновків, загальним обсягом 50 сторінок основного тексту, а також 3 таблиці, чотири рисунки, список використаних джерел з 41 найменування, шість додатків.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У РОЗВИТКУ РЕГІОНУ

1.1. Теоретичні основи створення територіальних громад як елементів регіонального розвитку

Нові виклики, що постали перед Україною за останнє десятиліття, суттєво вплинули на розвиток регіонів, спричинивши необхідність перегляду підходів до їхнього економічного зростання. Це стимулювало розробку нових секторальних стратегій, спрямованих на координацію державної політики у сфері розвитку місцевого самоврядування. Активні євроінтеграційні процеси сприяли формуванню нової інституційної бази для планування та фінансування регіонального розвитку в Україні. Починаючи з 2015 року, були запроваджені сучасні стратегічні підходи до забезпечення макроекономічної стабільності територій через децентралізацію влади. Реформа місцевого самоврядування та територіальної організації влади відкрила нові можливості для ефективного функціонування територіальних громад (далі-ТГ). Загальна економічна характеристика регіону значною мірою залежить від життєздатності та фінансової спроможності окремих територіальних одиниць, зокрема територіальних громад, що входять до його складу [1].

У багатьох країнах, включаючи Україну, відбувається активна децентралізація, яка передбачає передачу значних повноважень місцевих громад. Це посилює роль територіальних громад у управлінні економічним розвитком, оскільки вони стають ключовими суб'єктами ухвалення рішень на місцях Територіальне суспільство є складним соціально-економічним та політичним явищем, яке потребує аналізу з різних перспектив.

Розгляд територіальної громади крізь призму різних наукових підходів дозволяє сприймати її як цілісну систему, де взаємодіють соціальні, економічні, політичні та культурні процеси. Таке теоретичне осмислення сприяє розробці науково обґрунтованих стратегій розвитку громад. Оскільки територіальні

громади відіграють важливу роль у процесах децентралізації та формуванні системи місцевого самоврядування, науковий аналіз їх сутності є важливим для ухвалення ефективних політичних рішень.

Різноманітні наукові підходи сприяють розробці більш гнучких і результативних політичних моделей, а також дозволяють бачити громаду як важливого учасника глобальних процесів.

Отже, теоретичне вивчення територіальної громади з використанням різних наукових підходів є ключовим для глибшого усвідомлення її сутності та розробки стратегій розвитку, що відповідають актуальним викликам сучасності.

В українській економічній науці поняття «територіальна громада» є відносно новим. Тривалий час дослідження територіальних громад зосереджувалося на двох аспектах: правовому — як суб'єктів місцевого самоврядування, та соціологічному — як соціальних утворень, що формують інтереси територій різного рівня. У сучасній науці це поняття залишається неоднозначним, оскільки немає єдиного підходу до його визначення та дослідження. Нормативно-правове регулювання сутності територіальних громад наразі є недостатньо розробленим і частково суперечливим, що стало підґрунтям для появи великої кількості дефініцій у наукових працях [1].

У економічній літературі найпоширенішим є територіальний підхід, що акцентує увагу на постійному проживанні осіб у межах певного населеного пункту. Він оперує такими поняттями, як «населення», «жителі», «громадяни, які мешкають на території», «територіальний колектив» тощо. Цей підхід до створення територіальних громад спрямований на врахування географічних, демографічних, історичних і культурних особливостей конкретної території для розробки ефективної моделі управління та розвитку громади. Він бере до уваги унікальні характеристики території, такі як природні ресурси, географічне розташування, демографічна структура населення, культурно-історична спадщина, а також потреби й інтереси мешканців.

Основні принципи територіального підходу до формування територіальних громад включають [2]:

1. Урахування місцевих особливостей – розвиток громади здійснюється з урахуванням унікальних характеристик її території, таких як географічні, кліматичні, екологічні, демографічні та інші чинники;

2. Залучення мешканців – активна участь місцевих жителів у процесі прийняття рішень і плануванні розвитку громади, з урахуванням їхніх потреб, інтересів та пріоритетів;

3. Сталий розвиток природних ресурсів – раціональне та екологічно безпечне використання природних ресурсів території для задоволення потреб громади та збереження довкілля;

4. Рівноправність і соціальна справедливість – забезпечення рівних можливостей для розвитку та участі в управлінні всіх соціальних груп громади з урахуванням їхніх потреб та інтересів;

5. Інтегрований розвиток – комплексний і збалансований підхід до розвитку території, що охоплює економічні, соціальні, екологічні та культурні аспекти.

Такий підхід дозволяє формувати громади, які враховують унікальні потреби та потенціал конкретної території, а також сприяє розвитку стабільних і впливових громадських структур.

Соціальний (інтелектуально-комунікативний) підхід, який застосовують соціологи, розглядає територіальну громаду як соціальний організм. У межах цього підходу громада сприймається як соціальна спільнота, заснована на спільних інтересах і потребах її членів, а також на системності зв’язків і відносин між ними. Цей підхід акцентує увагу на соціальних і комунікаційних аспектах формування громад, спрямованих на зміцнення співпраці, взаємодії та розвиток спільноти.

Ключовими складовими цього підходу є залучення громадян до активної участі, сприяння соціальній взаємодії та співпраці, а також забезпечення ефективних комунікаційних механізмів для взаємодії між різними соціальними групами. Основні принципи соціального або інтелектуально-комунікативного підходу до формування територіальних громад включають [2]:

1. Активна участь громадян – створення умов для залучення громадян до процесу прийняття рішень і управління громадою, що підвищує їхній вплив і стимулює участь у спільних справах;

2. Розвиток соціальної взаємодії – підтримка ініціатив, спрямованих на співпрацю між різними соціальними групами, досягнення спільних цілей і підвищення якості життя;

3. Формування комунікаційних майданчиків – впровадження платформ та інструментів для обміну інформацією, ідеями й досвідом між членами громади;

4. Підтримка інтелектуального розвитку – сприяння освіті, культурним заходам, науковим дослідженням і іншим ініціативам, що зміцнюють інтелектуальний потенціал громади;

5. Створення партнерств – розвиток співпраці між громадянами, громадськими організаціями, державними установами та бізнесом для спільного вирішення соціальних завдань і розвитку громади.

Цей підхід спрямований на формування активних і згуртованих громад, які базуються на взаєморозумінні, співпраці та ефективній взаємодії між їхніми членами.

Теорія інституційного дизайну розглядає процес створення територіальних громад як проєктування ефективних інституцій для забезпечення належного управління та вирішення місцевих проблем. У цьому контексті теорія зосереджується на тому, як інституції та правові механізми впливають на формування та функціонування громад. Основна ідея цього підходу полягає в тому, що правильно спроєктовані інституції сприяють ефективному управлінню, захисту прав та інтересів громадян і розвитку територіальних об’єднань.

Ключові принципи теорії інституційного дизайну включають [2]:

1. Чіткість і стабільність правових рамок – важливість наявності зрозумілих і стабільних правових норм та управлінських механізмів, які регулюють діяльність і розвиток територіальних громад;

2. Демократія та участь громадян – акцент на залученні громадян до прийняття рішень і управління на місцевому рівні, що підвищує ефективність і легітимність управлінських процесів;

3. Демократичні механізми управління та відкритість – забезпечення прозорості в процесах прийняття рішень та застосування демократичних принципів управління як ключових аспектів створення ефективних громад;

4. Децентралізація та локалізація управління – передача повноважень і відповідальності на місцевий рівень для кращого задоволення потреб громад і врахування їхніх інтересів;

5. Забезпечення прав і свобод громадян – створення механізмів, які гарантують захист прав і свобод громадян, включаючи їхню участь у процесах управління та доступ до публічних послуг;

6. Ефективність і прозорість управління – впровадження інструментів, що забезпечують ефективність рішень, прозорість діяльності органів влади, контроль і моніторинг результатів їх роботи.

Ці принципи визначають оптимальні правові та організаційні основи для створення територіальних громад, які сприяють ефективному управлінню, розвитку громадянського суспільства та задоволенню потреб місцевих мешканців.

В таблиці 1.1 розглянемо основних представників поданих підходів та їх трактувань поняття «територіальна громада».

Узагальнення наведених теоретичних підходів до визначення сутності територіальних громад дає змогу розглядати територіальну громаду як цілісне утворення, що поєднує в собі риси соціальної спільноти, суб’єкта місцевого самоврядування та базової одиниці адміністративно-територіального устрою країни (рис. 1.1.).

Таблиця 1.1.

Сутність поняття «територіальна громада»

Автор	Характеристика поняття
Територіальний підхід	
ЗУ «Про місцеве самоврядування в Україні»	Територіальна громада- це сукупність жителів, об'єднаних постійним проживанням у межах села, селища, міста, що є самостійними адміністративно-територіальними одиницями, або добровільне об'єднання жителів кількох сіл, що мають єдиний адміністративний центр [3].
М. Корнієнко	територіальна громада – це територіальний колектив як первинний суб'єкт місцевого самоврядування, ототожнюючи його з населенням відповідної адміністративно-територіальної одиниці [4].
В. Кампо	розглядає територіальну громаду як початковий суб'єкт місцевого самоврядування, територіальний колектив в особі жителів села, селища або міста [5].
Соціальний (інтелектуально-комунікативний) підхід	
Ю. Наврузов	територіальна громада це певний соціальний організм, визначальною ознакою якого є узгодженість, гармонійність суспільних і індивідуальних потреб та інтересів [6].
О. Батанов	територіальна громада це первинний суб'єкт місцевого самоврядування, що складається з фізичних осіб – жителів (громадян України, іноземних громадян, осіб без громадянства, біженців, вимушених переселенців), що постійно мешкають, працюють на території села (або добровільного об'єднання в спільну громаду кількох сіл), селища або міста, безпосередньо або через сформовані ними муніципальні структури вирішують питання місцевого значення, мають спільну комунальну власність, володіють на певній території нерухомим майном, сплачують комунальні податки та пов'язані індивідуальними територіальними зв'язками системного характеру [7].
М. Баймуратов	розглядає територіальну громаду як сукупність фізичних осіб, що постійно мешкають на відповідній території та пов'язані між собою територіально-особистими зв'язками системного характеру [8].
Теорія інституційного дизайну	
Даг Норт	розвинув теорію інституціонального дизайну, досліджуючи взаємодію між інституціями, правилами гри та економічними результатами. Його робота має значення для розуміння та формування інституцій, які створюються для управління територіальними об'єднаннями [9].
Елінор Остром	відома своїми дослідженнями щодо управління загальнодоступними ресурсами та соціально-економічними системами. Її роботи мають пряме відношення до вивчення та розвитку територіальних соціо- економічних систем [10].

Рис. 1.1. Визначення територіальної громади з урахуванням теоретичних підходів [11].

Адміністративно-територіальна належність: визначення статусу території, що охоплює сільські, селищні, міські райони, об'єднані територіальні громади або інші адміністративні одиниці.

Економічні характеристики: аналіз економічних аспектів території, зокрема рівня доходів, зайнятості, галузевої структури економіки, розвитку підприємництва тощо.

Географічні межі: визначення чітких меж території громади, включаючи природні та штучні об'єкти, такі як земельні ділянки, річки, гірські хребти, дороги тощо.

Населення: вивчення кількісних і якісних характеристик населення громади, зокрема вікової структури, статі, етнічного складу та соціального статусу.

Соціальна та культурна ідентичність: дослідження культурних і соціальних особливостей громади, її історії, традицій, цінностей, а також наявності освітніх та культурних установ.

Інфраструктура та послуги: оцінка стану та рівня розвитку інфраструктури і соціальних послуг, таких як школи, лікарні, дороги, системи водопостачання і каналізації.

Екологічні аспекти: аналіз стану довкілля та його впливу на якість життя мешканців громади.

Управління та самоврядування: оцінка системи місцевого управління, функцій органів самоврядування та ролі громадських організацій у житті громади.

Ідентифікація територіальної громади на основі цих підходів дозволяє глибше зрозуміти її склад, характеристики та потреби. Це сприяє розробці ефективних стратегій управління її розвитком. Комбінування різних підходів забезпечує комплексне уявлення про громаду та врахування всіх важливих аспектів її функціонування.

1.2. Сучасні методи визначення ресурсного потенціалу територіального розвитку

У сучасних реаліях потенціал окремої території (регіону, громади, місцевості) визначає можливі вектори її всебічного розвитку. Складові цього потенціалу та підходи до їх оцінки є фундаментом для реалізації ефективної регіональної політики, впровадження державних заходів щодо зменшення регіональних диспропорцій і забезпечення збалансованого розвитку територій. Це створює передумови для прискорення комплексного розвитку регіонів України.

Термін «потенціал» у своєму теоретичному значенні охоплює можливості, наявні сили чи ресурси, запаси, а також здатність керувати й досягати поставлених цілей [12]. Цей понятійний апарат широко використовується в різних галузях. У сфері економіки та державного управління «потенціал» трактується як: внутрішні можливості для розвитку; управлінські здібності та

можливості; сукупність ресурсів – як тих, що вже доступні, так і тих, які можуть бути мобілізовані або відтворені.

Різноманіття підходів до трактування поняття "потенціал" зумовлене його багатогранністю, яка відображає єдність просторових і часових характеристик. Потенціал водночас концентрує три рівні зв’язків і відносин:

- минуле – потенціал як сукупність властивостей, накопичених системою в процесі її формування, що забезпечують її здатність до функціонування та розвитку. У цьому контексті поняття «потенціал» фактично наближається до поняття «ресурс»;
- сьогодення – потенціал як характеристика наявних можливостей із точки зору їх практичного використання. Це дає змогу розрізнити реалізовані та нереалізовані можливості. У цьому аспекті потенціал частково збігається з поняттям «резерв»;
- майбутнє – потенціал як орієнтація на розвиток, що поєднує стійкі й змінні стани системи. Він містить у собі риси "потенції", тобто елементи майбутнього зростання [13].

Рівень потенціалу, що характеризує поточний стан системи, формується через тісну взаємодію цих трьох складових. Саме ця взаємозалежність відрізняє потенціал від таких споріднених понять, як «ресурс та «резерв».

Аналізуючи це питання, вітчизняні дослідники окреслюють різні підходи до структурування елементів ресурсного потенціалу або ресурсного забезпечення територіального розвитку чи розвитку територіальної громади., розглянемо деякі з них:

- ресурсний потенціал ТГ: майновий, природно-ресурсний, виробничо-технічний, демографічний, фінансовий, науково-технічний, інтелектуальний, інформаційний, інвестиційний, інноваційний тощо потенціали, а також територія з певним типом її інфраструктури [14];
- ендогенний потенціал ТГ: фінансово-економічний (фінансовий – бюджетно-податковий, інвестиційний, потенціал реального сектору економіки, потенціал фінансово-кредитних установ, потенціал домогосподарств;

економічний – виробничий, природно ресурсний, підприємницький, організаційно-управлінський, інфраструктурний, інноваційний, науково-інформаційний) і людський (соціальний, демографічний, інтелектуальнотрудовий, освітній, соціально-інфраструктурний, соціальнополітичний, культурний) [15];

- ресурсної платформи ТГ: природні (у т.ч. рекреаційні), людські (у т.ч. інтелектуальні), матеріально-технічні (у т.ч. інноваційні), фінансові (у т.ч. інвестиційні), інформаційні (у т.ч. віртуальні), нематеріальні (у т.ч. компетентнісні) ресурси [16].

Отже, поняття «ресурсний потенціал» охоплює такі складові, як майновий, природно-ресурсний, демографічний, інвестиційний, виробничо-технічний, фінансовий, інтелектуальний, інформаційний, інноваційний, науково-технічний потенціали, а також саму територію з відповідним типом інфраструктури.

Для визначення взаємозв'язку між різними видами ресурсів території доцільно провести їх систематизацію за такими категоріями: природні (включаючи рекреаційні), людські (зокрема інтелектуальні), матеріально-технічні (у тому числі інноваційні), фінансові (зокрема інвестиційні), інформаційні (включаючи віртуальні) та нематеріальні (зокрема компетентнісні). Іншими словами, це стосується формування ресурсної платформи територіальної громади, яка являє собою сукупність основних компонентів – видів ресурсів, взаємопов'язаних у процесі забезпечення функціонування та розвитку території [16].

Важливим аспектом визначення ресурсного потенціалу є його здатність до мобілізації або відтворення в майбутньому завдяки підвищенню ефективності використання. Саме в цьому проявляється сутність поняття потенціалу, яке, як зазначалося раніше, включає три рівні зв'язків, їх складові та взаємовідносини [13]:

- наявні ресурси, їх зв'язки та властивості, накопичені в процесі життєдіяльності систем – у цьому контексті потенціал розвитку територій ототожнюється з їхніми безпосередніми ресурсами;

- невикористані можливості існуючих ресурсів територій, які визначають реальні резерви розвитку потенціалу на момент його оцінки;
- спроможність систем до цілеспрямованої діяльності, орієнтованої на майбутній розвиток, що дозволяє збільшувати обсяги та покращувати якість потенціалу в перспективі.

У Додатку А представлені теоретичні підходи до розкриття сутності ресурсного потенціалу розвитку окремої території, зокрема регіону, територіальної громади чи іншої місцевості.

Аналіз наукових джерел демонструє існування різноманітних підходів до визначення сутності ресурсного потенціалу територіального розвитку (регіону, територіальної громади тощо).

Незважаючи на різноманітність підходів до визначення сутності ресурсного потенціалу території, варто зауважити, що майже всі визначення акцентують увагу на її розвитку. Іншими словами, ресурсний потенціал території відображає спрямованість і динаміку розвитку, його цілі, рівень, можливості, а також процеси, що супроводжують розвиток.

Розвиток території базується на системі ресурсів, наявних у територіальній громаді. У цій системі виділяють базові ресурси та ресурси, зумовлені соціально-економічними чинниками. Базові ресурси охоплюють природні, демографічні та територіально-просторові (економіко-географічне положення), тоді як соціально-економічно зумовлені включають економіко-господарські, інфраструктурні, фінансові, історико-культурні, еколого-рекреаційні, трудові та управлінські ресурси. Раціональне використання цих ресурсів є ключовим для виконання громадою своїх повноважень.

Це має сприяти розвитку території в таких аспектах:

- економічний розвиток: створення сприятливого підприємницького середовища, забезпечення робочими місцями, підвищення інвестиційної привабливості;
- соціальний розвиток: покращення рівня життя населення, підтримка соціально незахищених груп, підвищення якості надання громадських послуг;

- екологічний розвиток: охорона та збереження природного середовища.

Отже, основними завданнями органів місцевого самоврядування є розробка власних планів, що базуються на комплексному підході до розвитку територій. Це включає виявлення ресурсного потенціалу, налагодження взаємодії з населенням та визначення довгострокових пріоритетів розвитку, реалізація яких сприятиме підвищенню рівня життя населення.

1.3. Механізми сприяння економічному розвитку територіальних громад у контексті регіонального розвитку

Незалежно від підходу до розробки та реалізації інструментів місцевого економічного розвитку в Україні, політика у цій сфері повинна ґрунтуватися на спеціально створеному генеральному плані. Такий план дозволяє узгодити галузеву спеціалізацію громад і територій, визначити розташування ключових видів економічної діяльності, галузей, підприємств і об’єктів, деталізувати пріоритети й завдання смарторієнтованого просторового розвитку. Крім того, він забезпечує регіональній владі чітке розуміння, яку допомогу та ресурси спрямовувати в конкретні громади.

Цей підхід є найбільш ефективним, оскільки громади зосереджуються на всебічному розвитку економічної діяльності, зокрема малого та середнього бізнесу, тоді як регіональна влада фокусується на пріоритетних напрямах. У майбутньому регіональні програми підтримки малого підприємництва поступово втратять актуальність, адже це завдання належить виключно до компетенції місцевого самоврядування [17].

Таким чином, політика стимулювання місцевого економічного розвитку повинна одночасно зосереджуватися на подоланні ключових перешкод, які

спричинили поглиблення наявних проблем, та на розвитку й ефективному використанні економічного й іншого потенціалу громади й її територій. Це дозволить перетворити цей потенціал на реальні можливості для досягнення стратегічних цілей. Проте слід визнати, що не всі проблеми можуть бути вирішені у короткостроковій перспективі, особливо в умовах повномасштабної війни та її наслідків, які, хоча й меншою мірою, впливають і на західні регіони України. Зокрема, залишаються складними питання залучення масштабних інвестицій, забезпечення інтелектуально-кадрового ресурсу, подолання депопуляції сільських поселень тощо. Важливо закласти основи для поступового вирішення цих питань, навіть якщо реалізація змін стане можливою лише у середньо- чи довгостроковій перспективі [17].

Проблеми, пов’язані з виходом на траєкторію сталого зростання місцевої економіки, здебільшого стосуються підвищення економічної активності, створення нових бізнес-одиниць, розширення виробничих потужностей і масштабування господарської діяльності, а також розвитку загальної та спеціалізованої інфраструктури. Для цього необхідно активізувати й водночас диференціювати інструменти політики місцевого економічного розвитку, орієнтуючи їх на збільшення кількості діючих мікро-, малих, середніх і великих підприємств. Важливо також враховувати специфіку розміщення бізнесу, адже його розвиток тісно пов’язаний із потребами суб’єктів господарювання реального сектору економіки в енергетичних ресурсах, транспортному сполученні, складських і виробничих приміщеннях тощо. Одночасно слід зважати на антропогенний вплив бізнесу, зокрема на екологічний стан територій громади, її культурно-туристичну привабливість та автентичність. Розробка генерального плану є критично важливою і для подальшого впровадження проєктів державно-приватного партнерства, які передбачають спільну участь місцевої громади, бізнесу та інших інвесторів у розвитку загальної, соціальної та бізнес-інфраструктури. Це включає створення центрів підтримки бізнесу, коворкінгів, бізнес-інкубаторів і шкіл підприємницької діяльності для місцевого

населення, що сприятиме загальному економічному зростанню та залученню інвестицій [17].

Існують перспективи, які, хоча й залежать від завершення війни та швидкої повоєнної відбудови країни, мають менший вплив у порівнянні з іншими регіонами. Важливим елементом на шляху до якісного планування та стратегічного розвитку місцевої економіки є бачення цих перспектив. Воно дозволяє визначити: «часові межі економічного зростання; місткість ринків, а також обсяги та структуру внутрішнього продукту за умов досягнення планових показників; обсяги й якість ресурсів, необхідних для реалізації реформ».

Щодо регіонального ринку праці, аналіз перспектив ще на етапі планування дає змогу чітко оцінити кількісно-якісні параметри кадрового забезпечення, необхідного для потреб нової, зростаючої та конкурентоспроможної економіки територіальних громад і регіону загалом. Це, своєю чергою, дозволяє ефективно реформувати систему освіти, професійної підготовки та перепідготовки кадрів відповідно до вимог майбутнього розвитку [18].

Таким чином, запропонований підхід передбачає формування системи інструментів місцевого економічного розвитку у двох напрямках (векторах), які детально розглядаються у Додатку Б [17]:

а) Стабілізаційний, який орієнтований на короткостроковий вплив і має переважно оперативний регулюючий характер. Цей вектор включає інструменти для вирішення нагальних проблем, таких як подолання соціальної вразливості територій, усунення техногенних загроз, підтримка релокованого або місцевого бізнесу, що опинився у складній ситуації, тощо;

б) Проактивний, спрямований на заходи, наслідки яких проявляться у довгостроковій перспективі. Цей вектор включає кроки, які переважно не передбачають прямого втручання в діяльність економічних агентів чи населення, а створюють сприятливі умови для активізації приватного малого бізнесу, покращення якості життя і праці місцевого населення, розвитку твердої

інфраструктури, залучення інвестицій у довгострокові та соціально орієнтовані проєкти тощо.

Цей підхід дозволяє одночасно забезпечувати стабільність у короткостроковій перспективі та закладати основи для стратегічного розвитку.

Обидва напрями мають бути належно відображені та узгоджені в системі місцевої економічної політики, а також інституціоналізовані в межах стратегічного документа розвитку – Програми соціально-економічного розвитку громади. Ця Програма повинна слугувати не лише основою, візією та загальним орієнтиром для інших видів планування, а й ключовим інструментом планування територіального розвитку. Вона має спрямовувати суспільство на системний та комплексний підхід до вирішення широкого спектра соціально-економічних проблем територій. Програма фактично повинна стати дорожньою картою, яка визначає відповідні заходи, їх логіку, послідовність впровадження, а також чітке бачення фінансового та ресурсного забезпечення для досягнення завдань і цілей Стратегії розвитку громади. Наступним етапом після її реалізації стануть створення Інвестиційних паспортів/карт громади та її територій, що поглиблять і деталізують стратегічні підходи до розвитку [18].

Слід зазначити, що в Україні вже розроблено та застосовується необхідне методичне та нормативно-правове забезпечення для створення стратегій і програм розвитку територій та громад. Проте це переважно концептуальна основа і загальна схема підготовки таких документів стратегічного планування. Водночас кожна громада має свою специфіку, ресурсний потенціал і конкурентні переваги, які слід враховувати при визначенні її ролі та внеску в загальний соціально-економічний розвиток регіону як цілісної системи.

Загальні елементи програм соціально-економічного розвитку громад варто визначити таким чином [18]:

- аналіз стану та тенденцій соціально-економічного розвитку громади;
- ідентифікація проблем розвитку територій;
- формулювання цілей, завдань та індикаторів моніторингу;

- встановлення термінів, етапів, механізмів і інструментів реалізації заходів;
- прогноз очікуваних соціально-економічних результатів виконання Програми.

Важливо, щоб у процесі розробки тих чи інших ініціатив до співпраці залучалися представники громадськості, бізнесу (як місцевого, так і потенційних інвесторів), науково-дослідної спільноти, інноваційно-технологічного сектору та сфери ІКТ. Їхня участь сприятиме активізації змін у розвитку цифрової інфраструктури та розширенні цифрових комунікацій, зокрема на ринку праці громади та в його сегментах. Це також дозволить створити цифрові онлайн-Інвестиційні карти та впровадити цифрові інструменти моніторингу аспектів місцевого економічного й соціального розвитку.

У програмах місцевого соціально-економічного розвитку громад основна увага закономірно приділяється плановим заходам та їх ресурсному забезпеченню. Однак, зважаючи на обмеженість місцевих бюджетів, органи місцевого самоврядування часто не мають можливості реалізовувати масштабні інвестиційно-інфраструктурні проєкти. Ба більше, окремі території можуть виявитися неспроможними «прийняти» такі проєкти через низку причин: малу чисельність населення, обмеженість внутрішнього ринку, нестачу робочої сили, суспільний опір антропогенному навантаженню, відсутність коштів та трудових ресурсів для утримання новозбудованої інфраструктури тощо.

З урахуванням цієї обставини стратегічне планування місцевого економічного розвитку повинно включати не лише програмну, а й проєктну складову. Це означає, що потрібно визначити обмежену кількість стратегічних проєктів, орієнтованих на реалізацію в конкретних локаціях або на визначених територіях громади.

РОЗДІЛ 2. АНАЛІЗ ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД У КОНТЕКСТІ РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

2.1. Оцінка фінансового забезпечення територіальних громад у процесі регіонального розвитку

Воєнні дії в країні загострюють проблеми, пов'язані зі збереженням регіональної стабільності. У таких умовах основними завданнями обласних і районних військових адміністрацій та обласних рад стає розв’язання питань, пов’язаних із збройним конфліктом. У той же час територіальні громади спрямовують свої зусилля на підтримку підприємницької діяльності, забезпечення функціонування місцевої економіки та збереження життєвого рівня населення.

Українська система місцевого самоврядування перебуває у стадії активної трансформації, що зумовлено розширенням її повноважень та функцій, переданих від держави. Процес формування територіальних громад вимагає ефективної передачі управлінських функцій на місцевий рівень для забезпечення їхнього розвитку. Таким чином, сучасне місцеве самоврядування виступає впорядкованою системою управління, яка створює необхідні умови для розвитку територіальних громад.

Формування самостійних громад вимагає забезпечення їх необхідними матеріальними, фінансовими та іншими ресурсами, що дозволяють ефективно виконувати управлінські функції на місцевому рівні та надавати соціальні послуги згідно з державними стандартами. Цей підхід узгоджується з принципами Європейської хартії місцевого самоврядування, яка визнає за місцевими органами влади право та можливість самостійно й відповідально вирішувати питання в межах своєї компетенції, діючи в інтересах громади [19].

На місцевому рівні чітко відчувається гостра нестача фінансових ресурсів. Для порівняння, за стандартами Європейського Союзу, бюджет на одного

мешканця має становити близько 2000 євро, що наразі в Україні залишається недосяжною метою. Хоча прогрес у децентралізації останніх років створив сприятливі умови для залучення інвестицій і заклав основи для сталого розвитку громад, ці зрушення поки що не привели до значного підвищення якості життя громадян, збереження культурних та природних ландшафтів чи оптимізації управління ресурсами громад.

Фінансова стабільність і продуктивність кожної територіальної громади безпосередньо впливають на економічний розвиток регіону, до якого вона належить. Успішні практики муніципального управління в європейських країнах стимулювали перегляд адміністративної структури та моделі управління в Україні. Розвиток місцевої демократії змінив роль територіальної громади, перетворивши її з пасивного об'єкта на активного учасника і важливого партнера в процесах місцевого самоврядування.

Згідно із Законом України «Про засади державної регіональної політики» (з урахуванням внесених змін), передбачено різноманітні механізми та джерела фінансування регіональної політики. Серед них: міжбюджетні трансферти, спільне використання фінансових ресурсів на договірній основі (включаючи участь приватного сектору та міжнародних організацій), реалізація державних цільових програм і капітальних інвестицій за рахунок державного бюджету, а також виконання регіональних програм і проєктів, що відповідають планам відновлення та розвитку регіонів [20].

Регіональна політика держави охоплює всі аспекти економічного, соціального, демографічного, екологічного, поселенського, науково-технічного напрямів, які тим чи іншим чином сфокусовані на територіях територіальних громад, як базових просторових адміністративно-територіальних одиницях країни і має бути гнучкою до реальних внутрішніх та зовнішніх викликів.

З початком повномасштабного вторгнення російських військ в Україну регіони та територіальні громади зазнали суттєвого негативного впливу на процеси соціально-економічного розвитку. У цих умовах формується принципово нова основа для організації управління, планування та визначення

пріоритетів у реалізації стратегічного економічного та просторового розвитку територій і регіонів. Такий досвід був відсутній до 2022 року. У найближчій перспективі розвиток територіальних громад має включати заходи зі стабілізації та розв'язання актуальних проблем, спричинених війною. Це, зокрема, створення необхідних умов для проживання й соціального захисту, підтримка внутрішньо переміщених осіб, релокація бізнесу з небезпечних регіонів, а також відновлення об’єктів критичної інфраструктури, включно з енергетичними системами, інженерними мережами та виробничими потужностями [19].

Особливу роль у цьому відіграють місцеві бюджети, які в умовах переважного спрямування державних фінансових ресурсів на безпеку й оборону забезпечують надання якісних публічних послуг населенню. Місцеві бюджети не лише виступають стабільним джерелом наповнення Єдиного казначейського рахунку, але й гарантують належне функціонування ключових соціально значущих сфер.

Аналізуючи надходження до загального та спеціального фондів місцевих бюджетів за січень-березень 2018–2023 років, можна відзначити значні коливання у спеціальному фонді. Зниження доходів цього фонду спостерігалося у 2020 році через пандемію та у 2022 році на тлі початку повномасштабного вторгнення РФ. Водночас надходження до загального фонду демонстрували стабільне зростання, досягнувши у першому кварталі 2023 року приросту на +20% (+17 млрд грн). Доходи спеціального фонду у першому кварталі 2022 року скоротилися на 17% (-0,9 млрд грн), але вже у січні-березні 2023 року показали зростання на +45% (+2,1 млрд грн) порівняно з аналогічним періодом 2022 року. Як видно з діаграми (рис 2.1.), основна частина доходів припадає на загальний фонд, який у першому кварталі 2023 року складав 94% від загальної суми надходжень. Загалом, з 2018 року доходи загального фонду зросли вдвічі, навіть без урахування інфляції. З урахуванням інфляційних процесів приріст доходів загального фонду за період січень-березень 2023 року порівняно з 2018 роком становить +16,8% (+8,7 млрд грн) [21].

Варто зазначити, що найбільший рівень інфляції за цей період спостерігався у 2022 році й склав 26,6%.

Рис. 2.1. Аналіз доходів загального та спеціального фондів місцевих бюджетів за 2018-2023рр. [21]

Аналіз доходів місцевих бюджетів за перший квартал 2018–2023 років (Додаток В) демонструє суттєве зростання податку на доходи фізичних осіб (ПДФО), який збільшився більш ніж удвічі. Це зумовлено закріпленням із 2022 року додаткових 4% ПДФО за місцевими бюджетами, підвищенням грошових винагород та інших виплат військовослужбовцям і службовцям рядового та начальницького складу, а також впливом інфляції.

Загальні власні доходи місцевих бюджетів за цей період також зросли майже вдвічі: з 57,0 млрд грн у 2018 році до 110,6 млрд грн у 2023 році, якщо не враховувати інфляцію. З урахуванням інфляційних процесів зростання становило +55% або +31,1 млрд грн. У першому кварталі 2023 року, порівняно з аналогічним періодом 2022 року, власні доходи місцевих бюджетів зросли на +12% (+11,1 млрд грн) з урахуванням інфляції [21].

У результаті змін у трансфертній політиці та реформ у окремих секторах (з 1 січня 2020 року соціальні субвенції було передано на Мінсоцполітики, що охоплює пільги, житлові субсидії для населення та допомогу сім'ям з дітьми і малозабезпеченим сім'ям, загалом 76,5 млрд грн у 2019 році; медична субвенція

у розмірі 14,6 млрд грн у 2020 році була передбачена лише на перший квартал) спостерігається зниження обсягів трансфертів до місцевих бюджетів.

Місцеві податки та збори демонструють нижчі темпи приросту порівняно з ПДФО та іншими джерелами надходжень. У першому кварталі 2023 року, порівняно з аналогічним періодом 2018 року, приріст становив +65,8% (+6,3 млрд грн без урахування інфляції) або +38,2% (+9,3 млрд грн із урахуванням інфляції). У порівнянні з січнем-березнем 2022 року, приріст місцевих податків і зборів у першому кварталі 2023 року з урахуванням інфляційних процесів становив +5,6% (+3,5 млрд грн) [21].

Переважну частку трансфертів до місцевих бюджетів складають цільові трансферти (субвенції), які становлять 83%, тоді як дотації — лише 17%. Це свідчить про високу залежність місцевих бюджетів від державних цільових трансфертів та обмежену фінансову автономію. Оскільки субвенції мають цільове призначення, органи місцевого самоврядування не можуть вільно розпоряджатися цими коштами, що значно обмежує їх фінансову самостійність.

Фінансова основа розвитку територіальних громад формується за рахунок джерел, мобілізація яких стала можливою завдяки реформі децентралізації. Однак обсяги цих ресурсів значно зменшилися через скорочення робочих місць і обмежені можливості для створення нових підприємств. У той же час зовнішнє фінансування очікується за рахунок міжнародної підтримки, спрямованої на Україну в цілому.

2.2. Аналіз бюджетного потенціалу територіальних громад у контексті регіонального розвитку

Місцеві бюджети, як важлива складова бюджетної системи України, мають вирішальне значення для забезпечення соціального добробуту населення.

Ефективне спрямування фінансових ресурсів на такі напрямки, як охорона здоров'я, забезпечення безпеки, підтримка громадського порядку, соціальний захист, захист навколишнього середовища, житлово-комунальне господарство та соціальне забезпечення, суттєво покращує якість життя громадян і сприяє стабільному розвитку територіальних громад та регіонів.

Основи формування та виконання бюджетів в Україні, зокрема місцевих бюджетів, регулюються такими нормативними документами: Конституцією України, Бюджетним кодексом України, Бюджетною декларацією, Законом України «Про Державний бюджет», Законом України «Про місцеве самоврядування», а також іншими законами, які регулюють бюджетні відносини [3].

Згідно зі статтею 7 Бюджетного кодексу України, процес формування та виконання місцевих бюджетів базується на таких принципах: єдність, збалансованість, самостійність, повнота, обґрунтованість, субсидіарність, цільове використання коштів, справедливість, неупередженість, публічність, прозорість, ефективність і результативність [22].

Аналізуючи бюджетну систему України з акцентом на місцеві бюджети, після детального розгляду законодавчої бази, ключових понять, принципів та функцій, необхідно перейти до глибокого дослідження структури доходів та видатків місцевих бюджетів України (див. табл. 2.1) для виявлення основних тенденцій та особливостей їх формування й використання.

Таблиця 2.1.

Склад доходів місцевих бюджетів за період 2020–2023 років, млн грн. [23]

Показники	Період дослідження							
	2020		2021		2022		2023	
	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%	млн.грн	%
Податкові надходження	285571,55	60,57	346713,19	59,71	393460,65	70,88	434540,93	66,59
Не податкові надходження	21462,55	4,55	27183,01	4,68	22041,15	3,97	36511,37	5,59
Доходи від операцій з капіталом	3473,08	0,74	3462,22	0,60	2275,99	0,41	3621,89	0,55
Від органів державного управління	160177,06	33,97	202733,29	34,91	136753,76	24,64	177385,20	27,18

Продовження таблиці 2.1.

Від Європейського Союзу, закордонних урядів, міжнародних структур та донорських організацій.	146,40	0,03	36,04	0,01	223,26	0,04	197,96	0,03
Цільові фонди	649,36	0,14	571,40	0,10	342,29	0,06	351,77	0,05

Основну частину дохідної частини місцевих бюджетів складають податкові надходження (2020 – 60,57%; 2021 – 59,71%; 2022 – 70,88%; 2023 – 66,59%), кошти, отримані від органів державного управління (2020 – 33,97%; 2021 – 34,91%; 2022 – 24,64%; 2023 – 27,18%), а також неподаткові надходження (2020 – 4,55%; 2021 – 4,68%; 2022 – 3,97%; 2023 – 5,59%). При цьому неподаткові надходження мають найменшу частку в загальній структурі доходів місцевих бюджетів [23].

У процесі формування місцевих бюджетів залучаються також такі фінансові ресурси: надходження від операцій з капіталом (2020 – +0,74%; 2021 – -0,60%; 2022 – -0,41%; 2023 – +0,55%), кошти цільових фондів (2020 – +0,14%; 2021 – -0,10%; 2022 – -0,06%; 2023 – -0,05%), а також фінансова допомога від Європейського Союзу, іноземних урядів, міжнародних організацій та донорських структур (2020 – +0,03%; 2021 – +0,10%; 2022 – -0,06%; 2023 – -0,05%).

Коливання в динаміці показників значною мірою спричинені глобальною пандемією COVID-19 та збройною агресією рф проти України.

Необхідно також детально проаналізувати структуру видатків місцевих бюджетів (див. додаток Г), щоб виявити ключові потреби, оцінити потенційні ризики та виклики, які постають перед органами місцевого самоврядування, і визначити можливі напрями для підвищення ефективності управління фінансовими ресурсами.

Аналіз видаткової частини місцевих бюджетів показує, що найбільша частка коштів спрямовується на освіту 40–50% та економічну діяльність 10–20%. Значно менший відсоток видатків припадає на охорону здоров’я 5–11%, загальнодержавні функції 8–10%, житлово-комунальне господарство 6–10%, а

найменше коштів витрачається на соціальний захист і соціальне забезпечення 4–7%, культурний і фізичний розвиток 4–5%, охорону довкілля 0–1%, громадський порядок і судову владу 0–3% та міжбюджетні трансферти 1–7% [23].

Порівняння видатків 2021 року з 2020 роком показує скорочення за низкою статей, що значною мірою зумовлено військовим конфліктом між Україною та Російською Федерацією, який переріс у повномасштабне вторгнення. Зниження видатків спостерігалося за такими напрямами: загальнодержавні функції -0,50%, громадський порядок, безпека та судова влада -0,07%, охорона навколишнього середовища -0,08%, охорона здоров'я -4,83%, соціальний захист і соціальне забезпечення -0,09%, міжбюджетні трансферти -0,02%. У той же час, у низці інших сфер видатки зросли, що відображає зміну пріоритетів у фінансуванні.

Аналіз даних за 2021–2022 роки свідчить про зменшення фінансування у ряді напрямів. Зокрема, значне скорочення спостерігалося у сфері економічної діяльності -7,12%, охорони навколишнього середовища -0,32%, підтримки житлово-комунального господарства -1,57% та міжбюджетних трансфертів -0,26%. Водночас у деяких галузях зафіксовано зростання видатків, зокрема в освіті +4,22%, охороні здоров'я +0,59%, виконанні загальнодержавних функцій +1,53% та забезпеченні громадського порядку і безпеки +1,98% [23].

У 2023 році структура видатків місцевих бюджетів зазнала змін, що було спричинено постійними терористичними діями з боку росії та впливом інших факторів.

Модифікація структури видатків місцевих бюджетів (див. рис. 2.2.) враховує першочергові потреби населення, відображає поточний соціально-економічний стан регіону та рівень його спроможності забезпечувати стале та збалансоване розвиток.

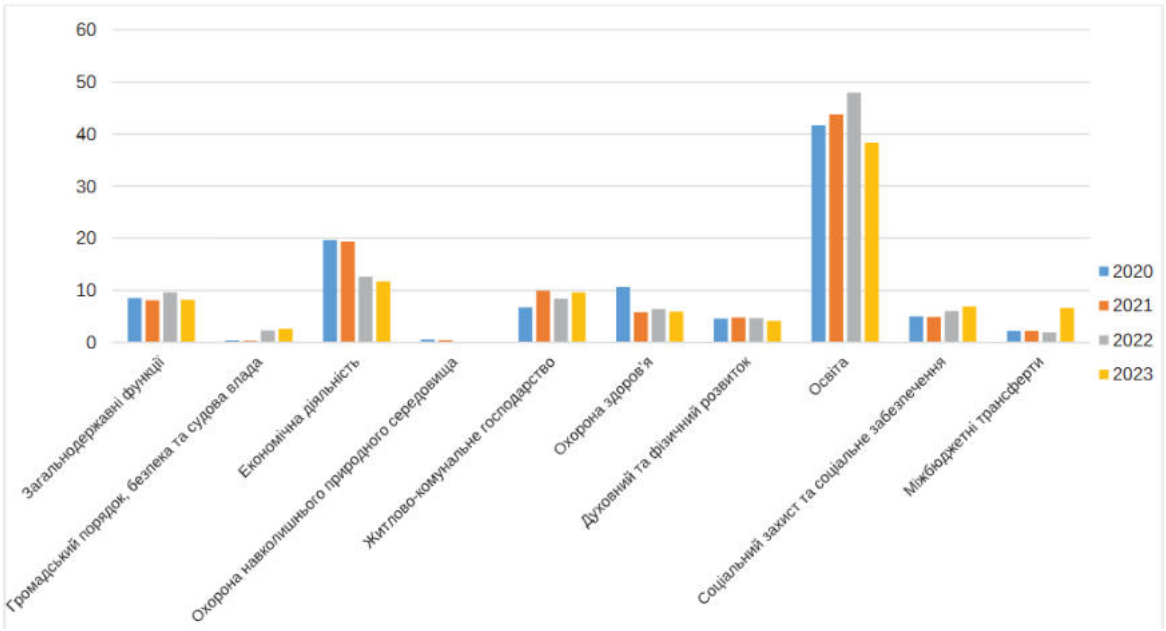

Рис. 2.2. Графічне представлення структури видатків місцевих бюджетів за період 2020–2023 рр. [24]

Отже, для забезпечення ефективного управління на місцевому рівні та стабільного функціонування регіонів необхідно створити умови для розвитку інфраструктури та промислового потенціалу. Це дозволить збільшити податкові надходження й загальні доходи шляхом стимулювання діяльності прибуткових підприємств, установ і організацій у межах адміністративної одиниці.

Економічний розвиток регіону також безпосередньо залежить від залучення іноземного капіталу. З огляду на це, розробка інвестиційних проєктів і активна участь у міжнародних грантових програмах повинні стати ключовими напрямами діяльності органів місцевого самоврядування. Це сприятиме посиленню фінансової стабільності та економічному зростанню територій.

2.3. Економічні втрати регіонів України внаслідок військового протистояння

Війна суттєво вплинула на економічну діяльність через пошкодження виробничих потужностей та інфраструктури, розриви у ланцюгах постачання і попиту, логістичні труднощі, втрату робочої сили, зростання невизначеності та підвищення ризиків. Усе це негативно позначається на макроекономічній стабільності, що, у свою чергу, призводить до прогнозованого скорочення ВВП.

Обсяги скорочення ВВП України значною мірою залежать від тривалості, інтенсивності та територіального охоплення бойових дій. Згідно з різними прогнозами, це скорочення може становити від 35% до 45% [25]. Додатково слід враховувати втрати, завдані українській економіці через окупацію Донецької, Луганської областей і Криму, а також через бойові дії, які тривали на цих територіях у 2014–2021 роках.

За оцінками міжнародних експертів [26], через конфлікт з Росією Україна недоотримала близько 280 млрд доларів продукції (до 40 млрд доларів щороку, що становить 19,9% ВВП країни на рівень до початку конфлікту). Зокрема, анексія Криму у 2014 році обійшлася Україні у 58 млрд доларів невиробленого ВВП, а військові дії на Донбасі призвели до втрат до 14,6 млрд доларів щороку протягом 2014–2020 років (загалом приблизно 102 млрд доларів). Ці події також негативно вплинули на торгівлю та інвестиції. Втрати інвестицій склали близько 72 млрд доларів, а рівень довіри інвесторів до української економіки суттєво знизився. Це, у свою чергу, призвело до втрат активів і недоотримання податкових надходжень. Зниження експорту стало причиною втрат у розмірі близько 162 млрд доларів, тоді як сукупні втрати основних фондів у Криму та на Донбасі через знищення або пошкодження активів оцінюються у 117 млрд доларів.

З початком повномасштабного вторгнення рф втрати України значно зросли. Станом на кінець травня 2022 року Міністерство економіки України

оцінило загальні втрати у 600 млрд доларів, з яких майже 95 млрд доларів припадають на прямі збитки від руйнування інфраструктури.

У перший місяць війни в Україні було зруйновано понад 40 промислових підприємств, а одна атомна електростанція була змушена припинити роботу. Станом на середину квітня 2022 року бойові дії охоплювали дев'ять областей та місто Київ, які у 2021 році забезпечували 44,5% від загального обсягу реалізації промислової продукції. Особливо постраждали індустріальні центри – Дніпропетровська та Запорізька області, які зазнали значних руйнувань інфраструктури через ракетні удари. На їхню частку у 2021 році припадало 18,7% і 8,4% промислового виробництва відповідно. За оцінками науковців Інституту економіки та прогнозування НАН України [27], близько 30% промислового потенціалу втрачено безповоротно. На кінець першого кварталу 2023 року сукупні втрати української промисловості оцінюються в 45 млрд доларів США, а збитки видобувної галузі та енергетичного сектору складають 27,2 млрд доларів США [28].

Протягом першого року війни серйозних пошкоджень або повного руйнування зазнали щонайменше 426 великих і середніх приватних підприємств та державних компаній. Однак реальна кількість постраждалих об'єктів може бути значно вищою, оскільки відсутні дані про стан промислових підприємств на тимчасово окупованих територіях. Приблизно третина промислового потенціалу країни була змушена скоротити свою діяльність через проблеми з доступом до сировини, ринків збуту та через міграцію кваліфікованого персоналу.

Серед найбільших втрат — повне руйнування або невідновлювані пошкодження таких провідних підприємств, як металургійний комбінат «Азовсталь» (активи оцінювалися в 1,44 млрд доларів США), Кременчуцький нафтопереробний завод (374 млн доларів США), ДП НВКГ «Зоря»-«Машпроект» (137 млн доларів США), Coca Cola Beverages (105 млн доларів США), ПрАТ «Ветропак Гостомельський Склозавод» (92 млн доларів США) та інших [29].

Всі згадані промислові об'єкти забезпечували населення робочими місцями та були джерелом податкових надходжень. Однак через втрату

виробничого потенціалу суттєво скоротилася податкова база, а також погіршилося сальдо торговельного балансу. Підприємства, які постачають сировину для металургійних комбінатів, стикаються з серйозними логістичними проблемами через обмежені можливості «Укрзалізниці» та закриття портів Чорного моря. Подальше ведення бойових дій лише посилює ризики збільшення виробничих і експортних втрат та загрозу зупинки інших підприємств.

Легка промисловість зіткнулася з низкою викликів, серед яких труднощі з придбанням валюти для імпорту, розриви в ланцюгах постачання, нестача кадрів і необхідність релокації виробництв із зон активних бойових дій [27]. Загалом у промисловому секторі загострилися проблеми, пов'язані з ринком праці: спостерігається значний дисбаланс у зайнятості та недостатня кількість робочих місць, водночас існує гострий дефіцит кадрів на підприємствах «Укроборонпрому».

Найбільші збитки спостерігаються в традиційно промислових регіонах України, які були осередками значних виробничих потужностей і галузей, релокація яких є надзвичайно складною. Серед найбільш постраждалих регіонів Донецька область, яка втратила 4,2 млрд доларів США (51,7% загальних втрат), Харківська область із втратами в 0,9 млрд доларів США (11,2%) та Київська область, де збитки становлять 0,6 млрд доларів США (6,9%).

Під час війни підприємства стикаються з численними проблемами, які мають виражені галузеві та регіональні особливості. Ці труднощі зумовлені розривом логістичних і виробничих ланцюгів, втратою ринків збуту, дефіцитом обігових коштів і сировини, зростанням цін та зниженням купівельної спроможності населення. На початку війни понад 20% підприємств призупинили експорт, і більшість із них не змогли його відновити у 2022 році. У 2023 році таких підприємств залишалося ще 14% [30]. У регіональному розрізі у 2022 році частка підприємств із проблемами відновлення експорту була різною: у Київській області – 10%, у Чернігівській – 36%, у Дніпропетровській – 38%, у Кіровоградській – 21%, у Волинській – 27%. До 2023 року ситуація частково стабілізувалася, і в таких областях, як Вінницька, Івано-Франківська, Київська,

Львівська, Одеська, Полтавська, Рівненська, Тернопільська та Чернігівська, всі підприємства змогли відновити експортну діяльність. Однак у Житомирській та Дніпропетровській областях ситуація залишається критичною: 63% і 72% підприємств відповідно не здійснювали експорт впродовж останнього року, хоча раніше були експортно орієнтованими. Війна завдає серйозного руйнівного впливу на виробництво й експорт не лише в регіонах, де ведуться бойові дії, але й через низку інших чинників, які негативно впливають на економічну активність [30].

Станом на 2021 рік ключовими складовими товарного експорту України були продукція сільського господарства та металургії, які зазнали найбільших втрат внаслідок війни (див. табл. 2.2.). Зі збільшенням тривалості бойових дій зростають ризики втрати експортних ринків для України, оскільки виробничі ланцюги постачання мають обмежений ресурс часу для стабільної роботи. У разі, якщо війна триває понад рік, імпортери починають шукати альтернативних постачальників, торговельні потоки світової торгівлі змінюються, а країни укладають нові преференційні угоди для зниження витрат на торгівлю [31].

Експортні втрати у 2022–2023 роках значною мірою були спричинені логістичними проблемами, зокрема блокадою українських портів, яка стала головною перепоною для постачання товарів на зовнішні ринки. Це мало руйнівний вплив на розвиток регіонів, особливо тих, де було зосереджено основне виробництво або через які проходили ключові логістичні маршрути. Відсутність ефективної політики диверсифікації експортних логістичних шляхів у мирний час стала однією з найбільших економічних проблем під час війни, коли блокада морських транспортних маршрутів фактично зупинила експортну діяльність [33].

Поточні виклики, пов’язані з українським експортом, виявляють критичну потребу у створенні та впровадженні альтернативних логістичних рішень. Одним із перспективних підходів є будівництво продуктових трубопроводів. У цьому контексті Україна та Польща підписали меморандум про співпрацю, який передбачає спільну розробку проєкту транскордонного трубопроводу для

транспортування рослинних олій до перевантажувального терміналу в порту Гданська, з подальшим завантаженням на території України [34].

Таблиця 2.2.

Структура ключових товарів українського експорту [32]

	Обсяг експорту, млн.дол. США				Частка експорту у % до загального обсягу				Темп зростання експорту, %
	2019	2020	2021	2022	2019	2020	2021	2022	2022/2021
Машини та обладнання	4464,4	4486,6	5260,2	3732,3	9,5	11,7	10,3	13,5	84,5
Жири та олії	4732,2	5746,9	7037,2	5948,5	8,9	9,1	7,7	8,5	71,0
Чорні метали	8736,0	7690,6	13950,1	4532,4	17,5	15,6	20,5	10,3	32,5
Зернові культури	9633,3	9410,7	12343,8	9108,2	19,2	19,1	18,1	20,6	73,8
Руди, шлак і зола	3590,2	4420,7	7119,6	3079,7	7,2	9,0	10,5	7,0	43,3
Усього	50054,6	49191,8	68072,3	44135,6	100	100	100	100	

Хоча частину проблем із блокуванням експортних можливостей регіонів вдалося вирішити, залишається актуальною проблема переважання сировинної продукції в експортній структурі України. Участь країни в глобальних ланцюгах доданої вартості поза межами сільського господарства є обмеженою і здебільшого сировинною. Військові дії в Україні створюють загрозу перебоїв у виробництві продукції, яка суттєво залежить від українського експорту. Серед таких галузей: сталеливарна промисловість (залізна руда, марганець, чавун), важка обробна промисловість (сталевий прокат), напівпровідникова промисловість (неоновий газ), автомобільна (кабелі запалювання), а також галузі, що використовують титан, і сектор IT.

Україна є другим найбільшим у світі експортером феросиліцію марганцю, забезпечуючи 18,2% світового експорту у 2019 році. Основними імпортерами цієї продукції є Туреччина, Німеччина, Польща та Єгипет, причому 49% європейського імпорту припадає на Україну. США імпортують 41% нелегованого чавуну з України, а Туреччина – 25%. У 2019 році Україна займала п’яте місце у світі за експортом титану. Крім того, Україна забезпечує 70% світового обсягу неону, причому 65% цього обсягу виробляється на одеському заводі, критично важливому для виробництва мікросхем. Негативна ситуація на світових ринках

створює додаткові перешкоди для відновлення та розвитку стратегічних галузей промисловості. У березні-квітні 2022 року відбулося суттєве зниження цін на металопродукцію: на залізорудний концентрат — на 34%, на гарячекатаний рулон — на 27%. Підприємства, такі як «Запоріжсталь» і «АрселорМіттал Кривий Ріг», неодноразово зупиняли виробництво, хоча до початку повномасштабної війни входили до сотні найбільших підприємств України [33].

Поряд із розширенням альтернативних логістичних маршрутів для підтримки економіки України важливо спрямувати зусилля на збільшення частки високотехнологічного експорту. Це вимагає активної інтеграції українських підприємств у глобальні та європейські ланцюги створення доданої вартості. Використання поточної ситуації, пов’язаної з війною, має стати ключовим інструментом для залучення міжнародної підтримки. Цю підтримку слід трансформувати у реальні можливості для українських виробників, зокрема через розміщення замовлень на виробництво товарів або послуг, що відповідають потребам і вимогам іноземних партнерів.

РОЗДІЛ 3. СТРАТЕГІЧНІ НАПРЯМИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД ЯК ЕЛЕМЕНТА РЕГІОНАЛЬНОГО РОЗВИТКУ

У сучасних умовах господарювання, що характеризуються високим рівнем ризиків, непередбачуваністю та постійними змінами у факторах макро-, мезо- та мікросередовища, набуває особливого значення пошук і розробка спільних напрямів економічного розвитку, здатних об'єднати глобальні, національні та регіональні економічні системи. У світлі глобалізаційних процесів, трансформацій у світовій економіці та внутрішніх соціально-економічних викликів, які постають перед місцевим самоврядуванням, важливо розробляти стратегії, що враховують специфіку й унікальний потенціал кожної території. Такі стратегії мають бути спрямовані на ефективне управління та сталий розвиток, як це передбачено у Стратегії розвитку Всеукраїнської Асоціації об’єднаних територіальних громад до 2028 року.

Стратегічний план регіонального розвитку виступає базовим орієнтиром, що поєднує комплексний опис ключових аспектів розвитку територіальної громади. Він визначає цілі, способи їх досягнення, конкретні завдання, необхідні ресурси та заходи для їх реалізації. Основою стратегічного планування є створення довгострокових векторів соціально-економічного зростання територій, визначення пріоритетів сталого розвитку та впровадження ефективних стратегій, що відповідають компетенціям органів місцевого самоврядування.

Цей процес базується на ретельному аналізі внутрішнього й зовнішнього середовища, орієнтуючись на максимальне використання потенціалу громади та нейтралізацію її слабких сторін. Постійна мінливість економічних умов робить актуальним удосконалення підходів до стратегічного управління, яке здатне гнучко реагувати на виклики часу. Останні десятиліття стали періодом еволюції стратегічного планування, яке трансформувалося в умовах глобальних

економічних змін — від періодів підйому до кризи й спаду. Світова економічна нестабільність переосмислила традиційні інструменти стратегічного управління, створивши нову парадигму розвитку, що враховує сучасні реалії глобальної економіки та формує інноваційні підходи до забезпечення стійкості й адаптивності регіональних систем [35].

В умовах економічної невизначеності особливого значення набуває підвищення гнучкості управлінських процесів, зокрема в аспектах оптимізації управління територіями та ефективного використання бюджетних ресурсів. Така ситуація диктує необхідність поглиблення теоретичних і методологічних підходів до стратегічного планування, а також визначення обмежень, які можуть виникати на рівні територіальних громад при реалізації цих процесів.

Структурний аналіз у цьому контексті стає інструментом для дослідження регіонального стратегічного планування, дозволяючи оцінити його ключові параметри з історичної перспективи. Він охоплює два основні типи документів: законодавчі акти, що регламентують стратегічне планування, і самі стратегії розвитку. Аналіз законодавчої бази включає такі аспекти, як наявність відповідного закону, дата його ухвалення, кількість внесених змін і специфіка законодавчих норм.

Що стосується стратегій соціально-економічного розвитку територіальних громад, структурний аналіз враховує їх числові характеристики та змістові елементи. До них належать: оцінка соціально-економічного стану, SWOT-аналіз території, визначення стратегічних цілей і сценаріїв розвитку, розділи, присвячені просторовому розвитку з акцентом на агломерації та кластери, які є ключовими для території. Крім того, аналіз включає оцінку фінансових ресурсів, необхідних для реалізації стратегії, та цільові індикатори, які слугують орієнтирами для оцінки досягнутих результатів. Таким чином, стратегічне планування на рівні територіальних громад вимагає не лише глибокого розуміння методології, а й чіткого урахування історичних і регіональних особливостей, що визначають успішність реалізації управлінських рішень [36].

Змістовний аналіз розкриває сутність і якість ключових структурних складових стратегії, одночасно здійснюючи їх порівняльну оцінку між собою (Додаток Д).

У процесі структурного аналізу стратегій здійснено їх оцінку та ранжування з урахуванням наявності ключових компонентів і рівня опрацювання окремих елементів документів. Оцінювання стратегій за структурними складовими включало такі основні аспекти: аналіз соціально-економічного стану, SWOT-аналіз територіальної громади, визначення стратегічних цілей і сценаріїв розвитку, розділи, що стосуються просторового розвитку (зокрема, акцент на агломераціях і кластерах), фінансове забезпечення реалізації стратегії, а також формулювання цільових індикаторів. Кожен із цих елементів було деталізовано за встановленими критеріями й оцінено експертами за п’ятибальною шкалою [37].

Ця методика вирізняється низкою переваг, зокрема практичною спрямованістю, зрозумілістю результатів, універсальністю у застосуванні, а також акцентом на оцінці процесу стратегічного планування. Вона може бути адаптована для використання на будь-якому етапі розробки або впровадження стратегії. Однак її недоліками є значні витрати — як фінансові, так і часові, суб’єктивність експертних оцінок, труднощі в отриманні необхідної інформації, складність процедур оцінювання та потреба в залученні або підготовці фахівців високого рівня кваліфікації [38].

Оцінювання проводиться за кількома ключовими напрямами: визначення рівня потреби, аналіз процесу розробки, оцінка досягнутої результативності, ефективності заходів і впливу на соціально-економічний розвиток територіальної громади. Структурна модель для оцінки регіональної програми соціально-економічного розвитку наведена в Додатку Е. Аналогічний підхід рекомендується застосовувати й для аналізу стратегій розвитку територіальних громад, що є специфічним різновидом регіональних програм.

У процесі реалізації стратегії та розробки програм і проєктів необхідно налаштувати роботу групи стратегічного планування таким чином, щоб вона була здатна ефективно управляти виконанням стратегічних ініціатив (див. рис. 3.1.)

Стратегічна консультативна рада стане важливим механізмом для збору пропозицій від бізнес-спільноти, підготовки рекомендацій з ключових аспектів розвитку, формування програм, удосконалення субпрограм та проєктів, а також забезпечення моніторингу й підтримки реалізації стратегії економічного зростання. Її учасники матимуть можливість долучатися до роботи комісій, які відповідають за визначення та реалізацію стратегічних напрямків розвитку.

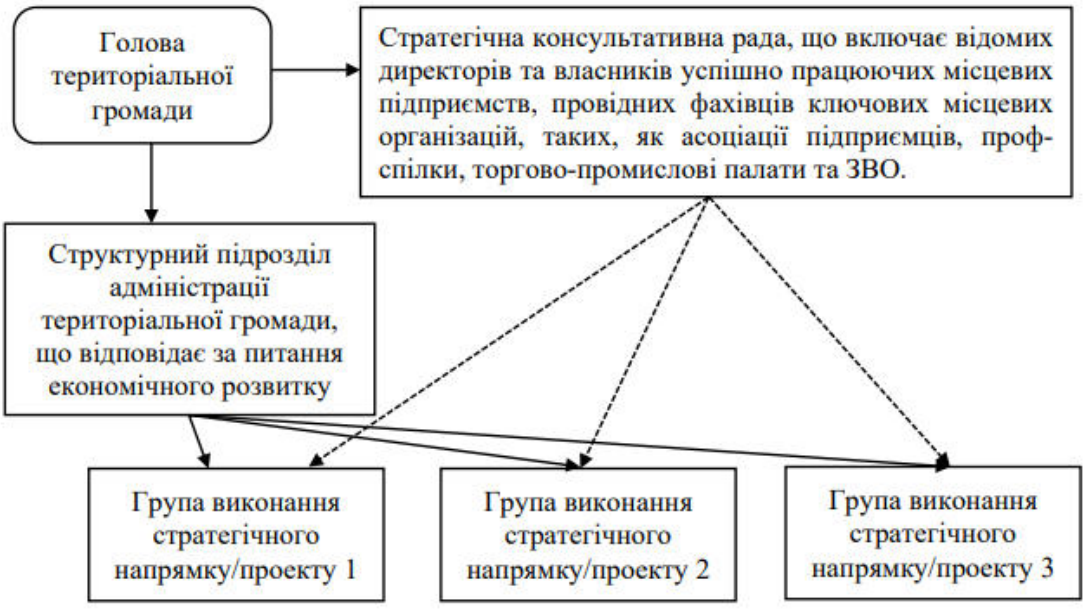

Рис. 3.1. Типова координаційна структура для реалізації стратегії розвитку територіальної громади [39]

Місцеві органи влади виконують ключову функцію у реалізації стратегічних напрямків розвитку територіальної громади, діючи в межах своїх повноважень, визначених чинним законодавством.

Ефективність стратегічного управління розвитком територіальної громади значною мірою визначається рівнем розвитку людського капіталу та інноваційної діяльності, які є фундаментальними драйверами стратегічних змін у регіональному управлінні економікою. Роль людського капіталу в реалізації стратегії економічного розвитку регіону полягає у застосуванні знань, навичок і компетенцій у таких сферах, як планування, прогнозування та управління

територіальним розвитком. Ключовим аспектом стратегічного планування є аналіз стану ринку праці в межах громади, що дозволяє оцінити рівень розвитку людського капіталу та його здатність сприяти підвищенню ефективності територіального управління. Не менш важливою є і сфера інновацій, адже у сучасній економіці конкурентоспроможність регіонів безпосередньо залежить від швидкості, якості та результативності інноваційних процесів, які відіграють вирішальну роль у соціально-економічному розвитку територій.

Цифрова трансформація економіки відкриває нові горизонти для державного і суспільного розвитку, створюючи перспективи для виявлення додаткових джерел економічного зростання як національного рівня, так і для територіальних громад. Проте впровадження цифрових технологій також породжує нові ризики та виклики для традиційних бізнес-моделей, операційних процесів та стратегічних ініціатив, спрямованих на соціально-економічний розвиток громад [40].

Перехід до цифрової економіки змінює формат взаємодії між усіма суб'єктами господарської діяльності. Інструменти цифровізації, такі як аналіз великих даних, технології блокчейну, цифрові інформаційні платформи та автоматизація процесів, відкривають перед громадами нові можливості. Водночас, особливе значення у процесі цифровізації набувають цифрові платформи на рівні територіальних громад. Вони утворюють однорідні сегменти, інтегровані у єдину економічну систему громади, і виступають важливими інструментами для розвитку. До таких платформ, як зазначають Мартинович і Плуталов, належать [41]: «технічну платформу, що забезпечує розвиток цифрової інфраструктури для інтеграції процесів та взаємодії інституцій у ключових секторах економіки; бізнес-модель, засновану на використанні сучасних інформаційних технологій, яка сприяє створенню доданої вартості та покращенню співпраці між економічними суб'єктами; підприємство реального сектора економіки, яке формує прозорі та взаємовигідні зв'язки між виробниками та споживачами через відкриту цифрову екосистему; інтегровану інформаційну

платформу, що об'єднує стейкхолдерів на різних рівнях для координації їхньої діяльності».

Розвиток і вдосконалення інститутів, що сприяють прогресу, відіграє ключову роль у впровадженні національної стратегії на рівні територіальних громад. Такі інститути не лише стимулюють створення та впровадження інновацій на місцевому рівні, але й розширюють їхній вплив за межі території, забезпечуючи мультиплікативний та синергетичний ефекти через взаємодію з іншими мезо- та мікроекономічними системами у сфері інновацій.

ВИСНОВКИ

Реформа адміністративно-територіального устрою та децентралізація створюють умови для впровадження нової моделі територіального розвитку, що базується на принципі взаємодії «знизу – догори». Органи місцевого самоврядування, зокрема сільські, селищні та міські ради разом із виконавчими органами, здатні ефективно оцінювати внутрішній ресурсний потенціал громади та визначати пріоритети її розвитку в таких сферах, як економіка, соціальна політика, екологія, інфраструктура тощо.

Реалізація політики стимулювання місцевого економічного розвитку вимагає ретельного стратегічного планування та відображення в відповідних програмних документах, серед яких ключовими є стратегія та програма соціально-економічного розвитку, а також інвестиційні паспорти.

Інструменти місцевих програм соціально-економічного розвитку мають бути спрямовані на подолання викликів і проблем у функціонуванні місцевих соціально-економічних систем, реалізацію їхнього потенціалу та досягнення стратегічних цілей. Ці інструменти розподіляються за двома основними напрямами: стабілізуючий вектор; проактивний вектор, які розглянуто в п. 1.3.

Незважаючи на специфіку окремих громад, політика місцевого економічного розвитку повинна включати ефективні заходи у таких сферах: «розвиток транспортно-логістичних центрів і локально інтегрованих систем; створення нових виробництв і техніко-технологічне оновлення наявних, особливо в реальному секторі економіки, з акцентом на глибоку переробку продукції та підвищення доданої вартості; використання економічного та ресурсного потенціалу громади; підтримка підприємницької ініціативи серед населення, особливо в сільській місцевості; посилення міжмуніципальної взаємодії громад; впровадження смарт-технологій і вдосконалення дорожньо-транспортної інфраструктури». Ці заходи забезпечать комплексний підхід до досягнення цілей місцевого економічного розвитку.

Кожна територіальна громада стикається з численними викликами, які необхідно подолати для забезпечення її сталого розвитку та підвищення конкурентоспроможності. Вирішення цих питань значною мірою залежить від доступності фінансових і матеріально-технічних ресурсів, які часто є обмеженими, особливо в умовах воєнного стану в Україні. Через неправильне визначення пріоритетів і неефективний розподіл ресурсів деякі завдання залишаються невиконаними протягом тривалого часу, що призводить до появи довгобудів.

Серед найгостріших проблем громад виділяються ті, що несуть загрозу життю та здоров'ю населення, погіршують стан навколишнього середовища та гальмують соціально-економічний прогрес. Їх аналіз є важливим етапом у стратегічному та просторовому плануванні, оскільки дозволяє визначити пріоритети та обрати оптимальні механізми вирішення, реалізуючи їх у вигляді проєктів, програм і заходів, що вимагають належного фінансування та технічної підтримки.

Центральною ланкою у вирішенні цих викликів є система фінансового забезпечення, яка ґрунтується на реалізації ключових управлінських функцій громади, таких як інституційна, організаційна, регулююча, розподільча, контрольна та стимулююча. Ефективне виконання цих функцій сприятиме залученню ресурсів із різноманітних, передбачених законодавством, джерел, що стане основою для вирішення нагальних проблем і подальшого розвитку громад.

Процес планування місцевих бюджетів є складним і постійно змінюваним, вимагаючи регулярного вдосконалення та гнучкого реагування на внутрішні та зовнішні економічні виклики. Ефективність цього процесу залежить від оптимізації обсягів і структури бюджетів, які мають забезпечувати стабільність економічного розвитку та підвищення добробуту громад.

Нині особливо актуальним є перегляд підходів до формування місцевих бюджетів із акцентом на раціональне використання фінансових ресурсів через запровадження сучасних методів планування та прогнозування. Одним із ключових завдань є створення дієвої системи моніторингу, яка дозволить

оцінювати ефективність витрат місцевих бюджетів не лише за кількісними, але й за якісними критеріями. Важливим є також розвиток середньострокового бюджетного планування, що дасть змогу краще враховувати перспективні потреби громад. Прозорість і підзвітність органів місцевого самоврядування перед громадськістю мають стати основою управління місцевими бюджетами, сприяючи більшій довірі до системи та підвищуючи ефективність управлінських рішень.

Війна значно посилила економічну диференціацію між регіонами України, завдавши серйозного удару по індустріально розвинених областях сходу та південного сходу країни. Водночас західні регіони отримали нові можливості для розвитку ендогенного потенціалу завдяки релокації підприємств та людських ресурсів. Попри складні виклики, що постали перед усіма регіонами, з'являються перспективи для ефективнішого використання внутрішніх ресурсів і зміцнення регіональної економіки.

Щоб максимально скористатися цими можливостями, вже сьогодні необхідно закладати основу для концептуальних рішень, які стануть базою стратегічних і програмних документів. Ці рішення мають бути адаптовані до реалій воєнного часу та спрямовані на зміцнення конкурентоспроможності регіонів у довгостроковій перспективі. Особливу увагу слід приділити стимулюванню розвитку й модернізації переробних галузей, що сприятиме створенню доданої вартості, підвищенню економічної стійкості та соціальної стабільності. Крім того, розвиток і диверсифікація логістичної інфраструктури відіграють ключову роль. Це не лише підтримає економічне зростання регіонів, зокрема прикордонних, але й забезпечить їх інтеграцію в міжнародні ланцюги доданої вартості, дозволивши успішно адаптуватися до нових глобальних економічних умов.

У контексті постійних змін економічного середовища та глобальних викликів стратегічне планування має поєднувати гнучкість у реагуванні на нові обставини із забезпеченням стійкого розвитку. Для досягнення цієї мети

необхідний глибокий аналіз зовнішніх факторів і детальна оцінка внутрішніх можливостей і ресурсів територіальної громади.

Реалізація регіональних стратегій передбачає формування комплексної системи інститутів, інтегрованих у загальну методологію управління як національним, так і регіональним розвитком. Ця система враховує специфіку кожного регіону, його економічну структуру, рівень розвитку інфраструктури та спрямована на зміцнення конкурентних переваг територіальних громад. Одночасно вона забезпечує розробку управлінських механізмів і програм, спрямованих на мінімізацію негативних тенденцій у регіональному розвитку.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Сахно Т. А. Економічне забезпечення діяльності об’єднаних територіальних громад. *Бізнес Інформ*. Харків, 2020. Вип. 1. С. 135–142

2. Територіальна громада: знаннєвість, дієвість: монографія / Ю. О. Куц, В. М. Сінченко, В. В. Мамонова та ін.; за заг. ред. Ю. О. Куца. Харків: Віровець А. П.; Апостроф, 2011. 340 с.

3. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 10.08.2024 р. 280/97-ВР. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80#Text

4. Корнієнко М. Пошук варіантів місцевого самоврядування ще продовжується. *Місцеве та регіональне самоврядування України*. 1994. Вип. 4 (9). С.17.

5. Кампо В. Деякі проблеми становлення і розвитку місцевого самоврядування. *Місцеве та регіональне самоврядування України*. 1993. Вип.12 (45). С.70-71

6. Наврузов Ю. В. Системне визначення поняття категорії «громада». *Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. Університету академії державного управління*. Львів: ЛФ УАДУ; Кальварія, 2000. Вип. 4. С. 223-228.

7. Батанов О. В. Територіальна громада – первинний суб’єкт муніципальної влади в Україні: поняття та ознаки. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2008. №2 (12). С.51-57.

8. Баймуратов М.О., Кравець О.О. Роль юридичної служби органу місцевого самоврядування в формуванні та функціонуванні правового простору локальної демократії. Одеса: Фенікс, 2018. 328 с

9. North D. C. Structure and Change in Economic History / D. C. North. New York and London: W. W. Norton, 1981. p. 33

10. Elinor Ostrom. Prize lecture, december 8, 2009 by : Beyond Markets and states: Polycentric Governance of complex economic systems. Workshop in Political

Theory and Policy Analysis, Indiana University, Bloomington, in 19 47408, and Center for the Study of Institutional Diversity, Arizona State University, Tempe, FZ, U.S.A. P. 408

11. Клєвцєвич Н. Територіальна громада: наукові підходи до визначення сутності та перспективи розвитку. URL: https://econp.com.ua/index.php/journal/article/view/113/90

12. . Ковальова Т.В, Коврига Л.П. Тлумачний словник української мови. Харків: Синтекс, 2002. 672 с.

13. Потенціал розвитку територій: методологічні засади формування і нарощення: монографія / [О. Ю. Бобровська, Т. А. Крушельницька, М. А. Латинін та ін.]; за заг. ред. О.Ю. Бобровської. Дніпро: ДРІДУ НАДУ, 2017. 362 с. URL: http://www.dridu.dp.ua/vidavnictvo/monografii/monografiya_EREP_2017.pdf

14. Бабаєв В.М., Новікова М.М. Сучасні підходи до зберігання та нарощення ресурсного потенціалу територіальної громади. *Публічне управління: теорія та практика*. 2013. Вип. 4(16). С.197-201. URL: https://mmgh.kname.edu.ua/images/Novikova/08.pdf

15. Біль М.М, Лещух І.В, Попадинець Н.М. Наукові засади дослідження ендогенного потенціалу територіальних громад. *Інфраструктура ринку*. 2018. Вип. 26. С.267-274. URL: http://www.market-infr.od.ua/journals/2018/26_2018_ukr/43.pdf

16. Баценко Л.М., Мантула В. Оцінка ресурсного потенціалу об'єднаної територіальної громади. *European Journal of Economics and Management*. 2019. Vol. 5. Issue 1. P.242-256. URL: http://repo.snau.edu.ua/handle/123456789/6890

17. Васильців Т., Левицька О., Кравчик Ю. ІНСТРУМЕНТИ СТИМУЛЮВАННЯ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ УКРАЇНИ В УМОВАХ НЕСТАБІЛЬНОСТ. URL: https://heraldes.khmnu.edu.ua/index.php/heraldes/article/view/722/737

18. Біль М.М., Левицька О.О. Потенціал активізації зайнятості населення об'єднаних територіальних громад західних та центральних областей

України. *Ефективна економіка*. 2019. № 12. https://doi.org/10.32702/2307-2105-2019.12.92

19. Назарова Т. Ю., Багатченко О. М. Фінансове забезпечення розвитку територіальних громад у контексті адміністративнотериторіальної реформи. *Вісник Національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут» (економічні науки). Зб. наук. пр*. Х.: НТУ «ХПІ». 2024. № 1.С. 77 – 81

20. Про затвердження Порядку формування Концепції інтегрованого розвитку території територіальної громади: Наказ Міністерства розвитку громад та територій України № 172 22 вересня 2022 р. Міністерство розвитку Громад та територій України: веб-сайт. URL: https: //zakononline.com.ua/documents/show/511081 706468 Райони. Децентралізація: веб-сайт. URL: https://decentralization.gov.ua/newrayons?area_id=&sort_by_otg_count=&sort_by_v illages_count=&sort_by_square=&sort_by_population=

21. Аналіз виконання місцевих бюджетів за І квартал 2023 року. URL: https://decentralization.gov.ua/news/16638

22. Міністерство фінансів: Open budget. Структура бюджетної системи України 2018–2024. URL: https://openbudget.gov.ua/budget-literacy/budget-system/structure?type=tree

23. Дзюбановська Н. В., Маслій В. В. Оцінка впливу прямих іноземних інвестицій на доходи місцевих бюджетів України. *Економіка та суспільство*. 2023. Вип. 49. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2023-49-48

24. Міністерство фінансів: Open budget. Основні показники місцевих бюджетів 2018–2024. URL: https://openbudget.gov.ua/?budgetType=LOCAL

25. Україна: швидка оцінка завданої шкоди та потреб на відновлення. Серпень 2022. URL: https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/37988/P1788430ed0fce0050b9870be5ede 7337c6.pdf?sequence=4&isAllowed=y

26. Cost to Ukraine of Confl ict with Russia. Cebr. 2022. Feb 10. URL: https://cebr.com/reports/costto-ukraineof-conflict-with-

russia/?fbclid=IwAR3eITVGnauXBPrgYeEIm-a749mqkeACXrKd vRQvNvjVdIdKbx gtQlue_1c

27. Кравченко В. Рік незламності: 25 цифр, що характеризують економічні втрати України за період війни. URL: https://mind.ua/publications/20253782-rik-nezlamnosti-25-cifr-shcho-harakterizuyut-ekonomichni-vtrati -ukrayini-za-period-vijni

28. Бондар В. Збитки вітчизняної промисловості від війни сягнули майже 45 мільярдів доларів. URL: http://www.golos.com.ua/article/373713

29. ТОП-200 найбільших компаній України за сумою сплати податкових платежів за 2020 рік. «Рейтинг. Бізнес в офіційних цифрах». URL: https://rating.zone/top-200-najbilshykh-kompanij-ukrainy-zasumoiu-splaty-podatkovykh-platezhiv-za-2020-rik/#

30. П'ятнадцяте щомісячне опитування підприємств «Український бізнес під час війни». 49с. С.35. (липень 2023). URL: http://www.ier.com.ua/ua/institute/news?pid=7257

31. Осташко Т. О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2022. № 5 (726). С. 26–37. DOI: https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026

32. Зовнішня торгівля України за 2020 р.; Зовнішня торгівля України за 2021 р.; Товарна структура зовнішньої торгівлі у I півріччі 2022 р. URL: https://www.ukrstat.gov.ua

33. Синюра-Ростун Н., Лещух І. ПРОБЛЕМИ ВТРАТИ ЕКОНОМІЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ ВНАСЛІДОК ВІЙСЬКОВИХ ДІЙ. *Галицький економічний вісник*. № 2 (87) 2024. URL: https://galicianvisnyk.tntu.edu.ua/pdf/87/1277.pdf

34. До порту Гданська прокладуть трубопровід для транспортування української олії. URL: https://www.railinsider.com.ua/do-portu-gdanska-prokladut-truboprovid-dlya-transportuvannya-ukrayinskoyioliyi/

35. Відбудова для розвитку: зарубіжний досвід та українські перспективи: міжнародна колективна монографія / [редколегія, голова – д.е.н. В.

В. Небрат]; НАН України, ДУ «Ін-т екон. та прогнозув. НАН України». К., 2023. 571 с.

36. Ткачук А., Третяк Ю. Про відновлення та регіональний розвиток після війни. URL: https://www.csi.org.ua/news/pro-vidnovlennya-taregionalnyj-rozvytok-pislya-vijny/

37. Харченко Т. О., Гасюк Р. Й. Оцінка результативності стратегічного планування як складової організаційного механізму державного регулювання розвитку територіальних громад. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права*. 2022. Випуск 4. С. 67–72. DOI https://doi.org/10.51547/ppp.dp.ua/2022.4.9

38. Бородіна О. Базові тренди повоєнної трансформації економіки України: бюджетна децентралізація, індустрія 4.0, регіональний енергоменеджмент. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2022. Vol. 6(1). DOI: https://doi.org/10.51599/ is.2022.06.01.04

39. Бурик М., Джигур Г. СТРАТЕГІЯ РОЗВИТКУ ТЕРИТОРІАЛЬНОЇ ГРОМАДИ: ПОЗИТИВНІ ПРИКЛАДИ ФОРМУВАННЯ І РЕАЛІЗАЦІЇ. URL: https://journals.maup.com.ua/index.php/public-management/article/view/4418/4728

40. Хохуляк О. Роль стратегічного планування в системі забезпечення сталого розвитку територіальних громад. *Науковий вісник Полісся*. 2023. № 2(25). С. 124–136. https://doi.org/10.25140/ 2410-9576-2022-2(25)-124-136

41. Мартинович М., Плуталов С. Сучасні тренди розвитку креативних індустрій та їх вплив на національну економіку. *Проблеми сучасних трансформацій. Серія: економіка та управління.* 2022. № 3. https://doi.org/10.54929/2786-5738-2022-3-03-08

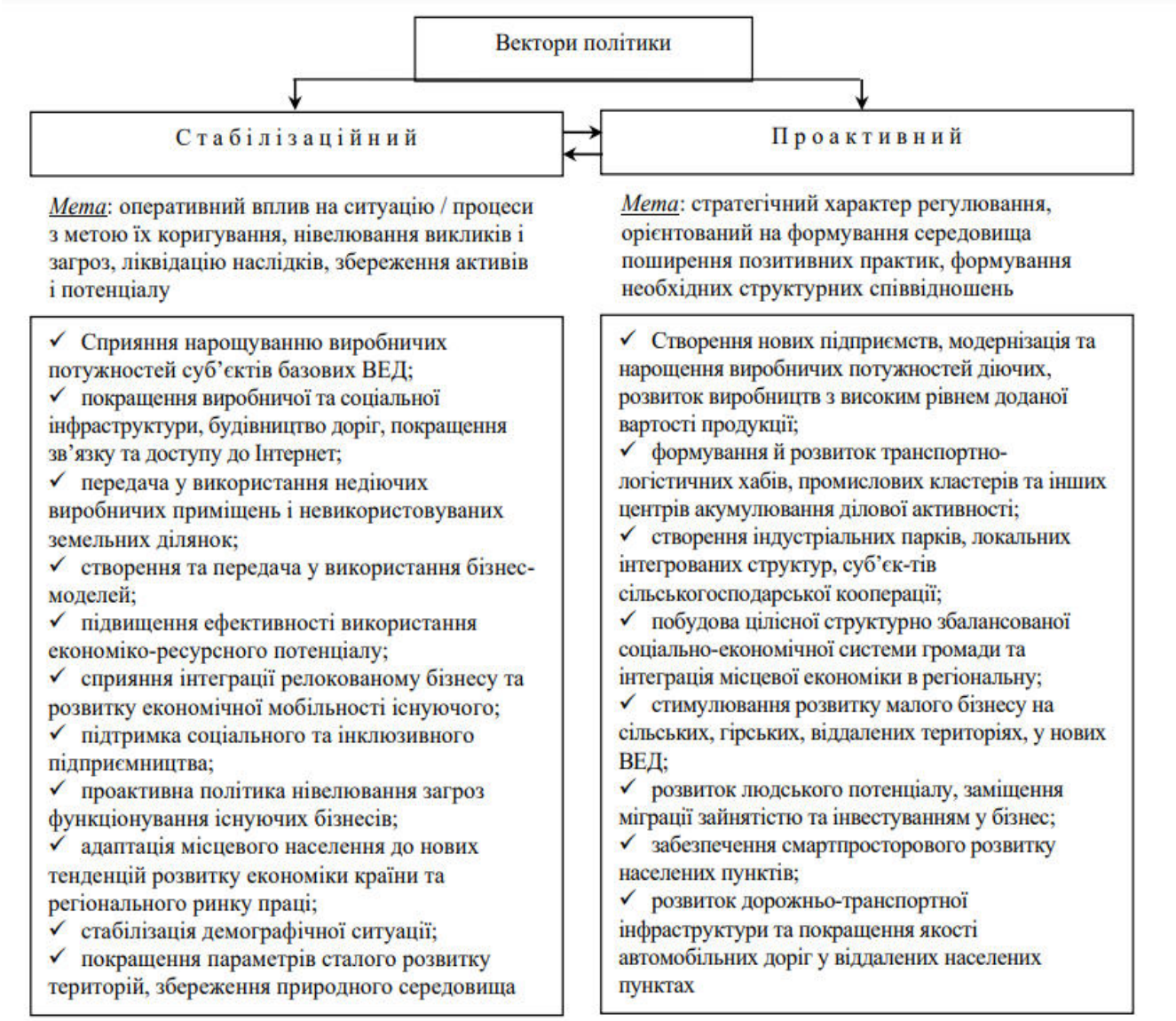
42. Македон В. В., Ільченко Н. О. Кон'юнктура світового ринку IT-послуг в умовах Економіки 4.0. *Ефективна економіка*. 2021. № 1. URL: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8525. DOI: 10.32702/2307-2105-2021.1.8

Додаток А

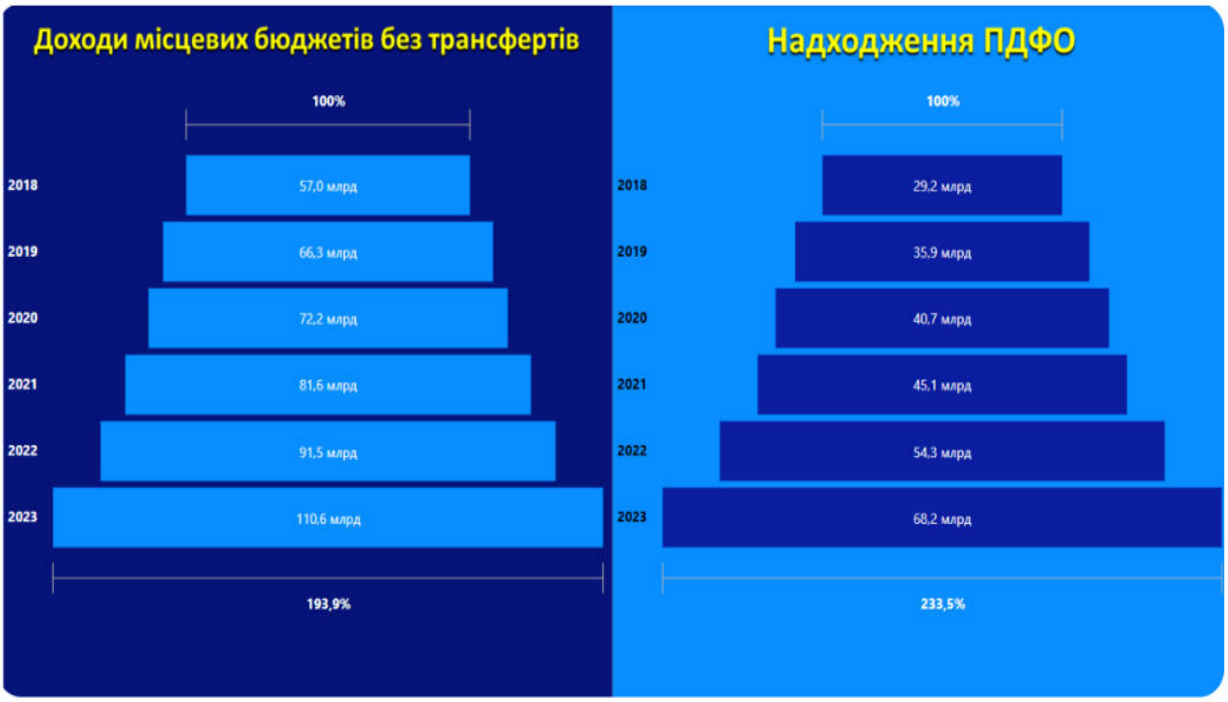
Теоретичні підходи до трактування поняття «ресурсний потенціал території»

Поняття	Автор	Зміст поняття
Ресурсний потенціал регіону	Вяткіна Т.	характеризує рівень розвитку його господарської підсистеми.
	Орлатий М., Романюк С., Дегтярьова І.	джерело і засіб його відтворення, який відіграє ключову роль у визначенні функцій, спрямованості та динаміки розвитку
	Баценко Л., Мантула В.	є системою різних видів ресурсів та їх потенціалів, розташованих на конкретній території. Їхнє призначення полягає в досягненні стратегічних цілей розвитку регіону (громади).
Ресурсний потенціал територіальної громади	Бабаєв В.	поліструктурне та багаторівневе утворення, що характеризується різноманітними типами сполучення видів ресурсів, які сприяють досягненню стратегічних цілей розвитку. При цьому можливості виконання ресурсом тієї чи іншої функції залежить не тільки від особливостей його внутрішньої будови, але й від просторово-часового перетинання всіх видів ресурсів у межах кожного типу комбінативності
Ресурсний потенціал об'єднаної територіальної громади	Борщ Г., Вакуленко В., Гринчук Н., Дехтяренко Ю., Ігнатенко О., Куйбіда В., Ткачук А., Юзефович В.	характеризується наявними ресурсами, основними з яких є територіальні (просторові), земельні та фінансові ресурси
Ресурсний потенціал місцевого самоврядування	Сірик З.	є сукупністю внутрішніх та зовнішніх можливостей розвитку територіальної громади природнокліматичного, фінансового, економіко-виробничого, соціально- інфраструктурного, управлінського, людського й туристично-рекреаційного характеру формування, які є наявними або можуть бути мобілізованими чи відтвореними у майбутньому та дозволяють забезпечувати соціально-економічний і людський розвиток громади з максимальним задоволенням її потреб

Додаток Б

Вектори політики
Стабілізаційний
Проактивний
Мета: оперативний вплив на ситуацію / процеси з метою їх коригування, нівелювання викликів і загроз, ліквідацію наслідків, збереження активів і потенціалу
✓ Сприяння нарощуванню виробничих потужностей суб'єктів базових ВЕД;
✓ покращення виробничої та соціальної інфраструктури, будівництво доріг, покращення зв'язку та доступу до Інтернет;
✓ передача у використання недіючих виробничих приміщень і невикористовуваних земельних ділянок;
✓ створення та передача у використання бізнес-моделей;
✓ підвищення ефективності використання економіко-ресурсного потенціалу;
✓ сприяння інтеграції релокованому бізнесу та розвитку економічної мобільності існуючого;
✓ підтримка соціального та інклюзивного підприємництва;
✓ проактивна політика нівелювання загроз функціонування існуючих бізнесів;
✓ адаптація місцевого населення до нових тенденцій розвитку економіки країни та регіонального ринку праці;
✓ стабілізація демографічної ситуації;
✓ покращення параметрів сталого розвитку територій, збереження природного середовища
Мета: стратегічний характер регулювання, орієнтований на формування середовища поширення позитивних практик, формування необхідних структурних співвідношень
✓ Створення нових підприємств, модернізація та нарощення виробничих потужностей діючих, розвиток виробництв з високим рівнем доданої вартості продукції;
✓ формування й розвиток транспортно-логістичних хабів, промислових кластерів та інших центрів акумулювання ділової активності;
✓ створення індустріальних парків, локальних інтегрованих структур, суб'єк-тів сільськогосподарської кооперації;
✓ побудова цілісної структурно збалансованої соціально-економічної системи громади та інтеграція місцевої економіки в регіональну;
✓ стимулювання розвитку малого бізнесу на сільських, гірських, віддалених територіях, у нових ВЕД;
✓ розвиток людського потенціалу, заміщення міграції зайнятістю та інвестуванням у бізнес;
✓ забезпечення смартпросторового розвитку населених пунктів;
✓ розвиток дорожньо-транспортної інфраструктури та покращення якості автомобільних доріг у віддалених населених пунктах

Додаток В

Доходи місцевих бюджетів без трансфертів
100%
2018
57,0 млрд
2019
66,3 млрд
2020
72,2 млрд
2021
81,6 млрд
2022
91,5 млрд
2023
110,6 млрд
193,9%
Надходження ПДФО
100%
2018
29,2 млрд
2019
35,9 млрд
2020
40,7 млрд
2021
45,1 млрд
2022
54,3 млрд
2023
68,2 млрд
233,5%

Додаток Г

Структура видатків місцевих бюджетів за 2020–2023 рр., млн. грн.

Показники	Період							
	2020		2021		2022		2023	
	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%	млн. грн.	%
Загальнодержавні функції	40969,42	8,57	45962,80	8,07	46469,13	9,60	53003,63	8,19
Громадський порядок, безпека та судова влада	1833,79	0,38	1739,71	0,31	11108,30	2,29	16817,34	2,60
Економічна діяльність	93925,58	19,65	112360,30	19,73	61065,88	12,61	112983,64	11,74
Охорона навколишнього природного середовища	2419,79	0,51	2420,38	0,43	512,54	0,11	1193,43	0,18
Житлово-комунальне господарство	32125,95	6,72	56730,48	9,96	40631,44	8,39	62028,42	9,59
Охорона здоров'я	50865,98	10,64	33105,25	5,81	31008,03	6,40	38161,25	5,90
Духовний та фізичний розвиток	21884,49	4,58	27388,03	4,81	22584,74	4,66	26653,41	4,12
Освіта	199425,84	41,71	249077,43	43,74	232250,40	47,96	248186,67	38,37
Соціальний захист та соціальне забезпечення	23999,22	5,02	28067,76	4,93	29199,13	6,03	44879,48	6,94
Міжбюджетні трансферти	10658,01	2,23	12576,12	2,21	9465,62	1,95	42915,31	6,63

Додаток Д

Запропоновані критерії змістовного аналізу стратегій соціально-економічного розвитку територіальних громад України та оцінки їх якості [42]

Елемент стратегії	Теоретичні основи включення елемента у стратегії	Критерії
Стратегічний аналіз соціально-економічного розвитку території	Школа позиціонування; функціонально-галузевий підхід до формування стратегії	– Наявність аналізу; – Повнота аналізу з набору сфер; – Закріплення ступеня досягнутих результатів минулого періоду.
Виявлення конкурентних переваг	Теорія галузевих ринків; школа дизайну у стратегічному менеджменті	– Наявність та метод виявлення конкурентних переваг (SWOT-аналіз чи інший метод); – Дотримання методики налізу (послідовності та логічного зв'язку етапів аналізу, ранжирування факторів та взаємозв'язків між факторами); – Відображення специфіки території в аналізі.
Роль у державі	Теорія нового державного управління	– Наявність аналізу економічних відносин із сусідніми регіонами (територіями); – Відображення ролі територіальної громади
Основні стратегічні цілі, пріоритети та місія	Школа позиціонування	– Наявність генеральної мети соціально-економічного розвитку; – Наявність зрозумілої ієрархії цілей, пріоритетів та місії; – Взаємозв'язок пріоритетів та цілі з аналогічними на рівні територіальних громад
Визначення сценарію розвитку	Основи макроекономічного прогнозування	– Існування кількох варіантів розвитку; – Кількість сценаріїв, їх сутність; – Вибір цільового сценарію
Ризики реалізації стратегії	Теорія управління ризиками	– Наявність аналізу ризиків; – Зміст розділу аналізу ризиків
Просторовий розвиток території	Теорія територіальних кластерів	– Зміст розділу про просторовий розвиток територіальної громади; – Згадка про створення агломерацій; – Згадка про кластерну політику
Ресурсне забезпечення реалізації стратегії	Теоретичні засади фінансових ресурсів у корпоративних фінансах; Ресурсний підхід до розробки стратегії	– Наявність згадки про ресурсне забезпечення опису – Фінансових ресурсів для реалізації стратегії; – Аналіз фінансових ресурсів для реалізації стратегії.
Цільові показники	Програмно-цільовий принцип управління	– Набір показників для забезпечення можливості моніторингу реалізації документа – Зв'язок цільових показників з генеральною метою та галузевими пріоритетами розвитку
Маркетинговий розвиток територіальної громади.	Школа позиціонування; Маркетинговий підхід до розробки стратегії	– Наявність згадки про необхідність маркетингового розвитку територіальної громади, позиціонування та створення її бренду; – Наявність пріоритетів, завдань, механізмів у галузі маркетингового розвитку територіальної громади.

Додаток Е

Запропоновані критерії змістовного аналізу стратегій соціально-економічного розвитку територіальних громад України та оцінки їх якості [42]

Можливі питання оцінки	Параметри оцінки	Критерії оцінки (успіху програми)	Засоби вимірювання (індикатори оцінки)
Виконання програми	Виконання програмних заходів: дотримання плану робіт, якість виконання	Умови, за яких можна вважати всі заплановані у програмі дії виконаними	– визначення індикаторів; – джерело інформації; – метод отримання інформації; – періодичність; – точка відліку; – цільове значення; – одиниця виміру
Результативність програми	Досягнення поставлених у програмі завдань.	Умови, за яких програму можна вважати завершеною, а завдання – виконаними:	– визначення індикаторів; – джерело інформації; – метод отримання інформації; – періодичність; – точка відліку; – цільове значення; – одиниця виміру.
Ефективність програми Співвідношення результатів програми з ресурсами, витраченими під час її реалізації («вартість результатів»)	Співвідношення результатів програми з ресурсами, витраченими під час її реалізації («вартість результатів»)	Умови, за яких співвідношення ресурсів та витрат можна вважати виправданим та економічно вигідним	– визначення індикаторів; – джерело інформації; – метод отримання інформації; – періодичність; – точка відліку; – цільове значення; – одиниця виміру
Вплив програми на соціальноекономічний розвиток територіальної громади Позитивний/негативний вплив програми на розвиток територіальної громади	Позитивний/негативний вплив програми на розвиток територіальної громади	Умови, за яких можна вважати, що мети програми досягнуто, соціально-економічна ситуація покращилася під впливом програми отримання інформації; – періодичність; – точка відліку; – цільове значення; – одиниця виміру	– визначення індикаторів; – джерело інформації; – метод отримання інформації; – періодичність; – точка відліку; – цільове значення; – одиниця виміру